

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE YAPIM EKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine TOPKAYA

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zikri TURAN

HAZİRAN – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

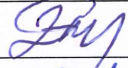
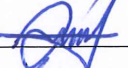

DEDE KORKUT HİKÂYESLERİNDE YAPIM EKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine TOPKAYA

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

“Bu tez 10/06/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. İkrî TURAN	BASARILI	
Dr. Öğr. Üyesi Kaan YILMAZ	BASARILI	
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem TOPÇU	BASARILI	

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Emine TOPKAYA
Öğrenci Numarası	:	1660Y11011
Enstitü Anabilim Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı	:	Yeni Türk Dili
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Dede Korkut Hikâyeleri'nde Yapım Eki
Benzerlik Oranı	:	%9

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

03.07./2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere sbtezler@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

03.07./2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Zikri TURAN

Tarih: 03.07.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖN SÖZ

Türkçenin ek sınıflarından biri olan yapım eki, Eski Türkçe'den günümüze kadar uzanan dönemde kelime yapımının icrasında karşımıza çıkan bir ek kategorisi olmuştur. Yapım ekleri gerek eser incelemelerinde gerek dil bilgisi çalışmalarının ilgili bölümlerinde farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Bu çalışmalarının temelinde çoğunlukla şekle dayalı bir anlayış olması, yapım ekini izaha muhtaç kılmaktadır.

Çalışmamızda, Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini temsil eden eserlerden biri olan Dede Korkut Hikâyeleri, yapım ekleri açısından incelenmiştir. Eserde yer alan yapım ekleri fonksiyona dayalı bir sınıflandırmaya ele alınmış; yapım eklerinin fonksiyonları, şekilleri yer aldıkları söz dizimiyle birlikte incelenmiştir.

Çalışma Giriş, Yapım Eki Kategorisi, Dede Korkut Hikâyeleri'nde Yapım Ekleri, Sonuç, Ekler Dizini bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; çalışmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi açıklanmıştır. *Yapım Eki Kategorisi* bölümünde yapım ekinin sınırlarının belirlenmesi amacıyla mevcut dil çalışmalarındaki birtakım görüşlere yer verilmiş; konuyla ilgili sorun teşkil eden durumlara değinilmiştir. Çalışmamızın *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Yapım Ekleri* bölümünde, eserden fişlenen yapım ekleri üst ve alt fonksiyon ilişkisiyle ele alınmış; yapım eklerinin üst ve alt şekilleri sıralanmıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde tespit edilen yapım eklerinin hususiyetlerine yer verilen *Sonuç* bölümünde, elde edilen veriler ile eserin içeriği arasındaki ilişki yorumlanmıştır. Çalışmamızı okumak isteyenler için kolaylık sağlaması açısından yapım eki görevindeki üst ve alt şekiller *Ekler Dizini* bölümünde; yapım eki olarak anlamı değişen sözcüklerin yer aldığı sözlüğe ise *Ek* bölümünde yer verilmiştir.

Yüksek lisans eğitimim boyunca desteğini hep arkamda hissettiğim danışman hocam Prof. Dr. Zikri TURAN'a teşekkür ederim.

Emine TOPKAYA

10.06.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
İŞARETLER	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: YAPIM EKİ KATEGORİSİ	5
BÖLÜM 2: DEDE KORKUT HİKÂYESLERİ'NDE YAPIM EKLERİ	10
2.1.Yapım Eklerinde Fonksiyonlar	10
2.1.1. Akrabalık Yakınlık İsmi	10
2.1.2. Algısal Bilişsel Fiil	10
2.1.3. Canlı İsmi	11
2.1.3.1.Bitki İsmi	11
2.1.3.2.Hayvan İsmi	12
2.1.4. Duyum İsmi	12
2.1.5. Eşya İsmi	13
2.1.5.1.Alet İsmi.....	13
2.1.5.2.Araç İsmi.....	13
2.1.5.3.Giyim Eşyası	14
2.1.5.4.Mutfak Eşyası	15
2.1.5.5.Savaş Eşyası.....	16
2.1.6. Hareket.....	16
2.1.7. İletişim Bildiren Fiil	21
2.1.8. İşlem Durum Fiili	23
2.1.9. Küçültme	24
2.1.10. Makam İsmi.....	25
2.1.11. Meslek İsmi	26
2.1.11.1.Avlanma.....	26
2.1.11.2.Eğitim.....	26
2.1.11.3.Güvenlik.....	26
2.1.11.4.Haberleşme	27
2.1.11.5.Hayvancılık	27

2.1.11.6.Müzik	28
2.1.12. Meşguliyet	28
2.1.13. Nesne İsmi	29
2.1.14. Ölçü İsmi	29
2.1.15. Renk İsmi	30
2.1.16. Soyut Kavram	30
2.1.16.1.Arz	30
2.1.16.2.Hissiyat	32
2.1.16.3.Tavır Tutum	32
2.1.16.4.Zaman	33
2.1.17. Sayı ismi	33
2.1.18. Topluluk İsmi	33
2.1.19. Unvan İsmi	34
2.1.20. Uzun İsmi	34
2.1.21. Yer İsmi	35
2.1.22. Yiyecek İsmi	37
2.1.23. Yön İsmi	38
2.2.Yapım Eklerinde Şekiller	38
2.2.1. +A-	39
2.2.2. -an+	39
2.2.3. -ar+	39
2.2.4. +ArU+	39
2.2.5. +aş-	39
2.2.6. +CAK+	40
2.2.7. +CI+	40
2.2.8. +cUGAz+	40
2.2.9. +CUK+	41
2.2.10. -(i)D+	41
2.2.11. +da-	41
2.2.12. +daş+	41
2.2.13. +dış+	42
2.2.14. -e+	42
2.2.15. -ele-	42

2.2.16. -geç+	42
2.2.17. -gü+	42
2.2.18. -ğuç+	42
2.2.19. +ıķ-	43
2.2.20. -ıl+	43
2.2.21. +ınç+	43
2.2.22. -Inç+	43
2.2.23. +ır+	44
2.2.24. +ķ+	44
2.2.25. -(A/U)K+	44
2.2.26. +(e)l-	45
2.2.27. +lA-	45
2.2.28. +lIK+	46
2.2.29. +lük+	47
2.2.30. -(a/i)m+	48
2.2.31. -ma+	48
2.2.32. -maç+	48
2.2.33. +[t]maç+	48
2.2.34. -mAK+	49
2.2.35. +man+	49
2.2.36. -mAn+	49
2.2.37. +mış+	49
2.2.38. -mur+	50
2.2.39. -nAK+	50
2.2.40. +ndü+	50
2.2.41. +(A/U)r-	50
2.2.42. -saķ+	51
2.2.43. -(h)u+	51
2.2.44. +un+	51
2.2.45. -un+	51
2.2.46. -z+	51

SONUÇ	54
--------------	-----------

KAYNAKÇA	56
EK.....	60
ÖZGEÇMİŞ.....	65

KISALTMALAR

DK : Dede Korkut Hikâyeleri

s. : sayfa

vb. : ve benzeri

İŞARETLER

- ( ) : Bir sesin ya da şeklin varlığının şartlara bağlı, ihtiyari olduğunu gösterir.
- +
- : İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.
-
- : Fiile bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir.
- Ø
- : Bir gramer unsurunun, telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.
- < , >
- : Bir ses ya da şekle ait gelişmesinin istikametini gösterir. Okun arkasında kalan eski ses ya da şekildir.

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Dede Korkut Hikâyeleri'nde Yapım Eki			
Tezin Yazarı: Emine TOPKAYA		Danışman: Prof. Dr. Zikri TURAN	
Kabul Tarihi: 10.06.2019		Sayfa Sayısı: viii (ön kısım)+ 65 (metin kısmı)	
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı		Bilim Dalı: Yeni Türk Dili	
<p>Dede Korkut Hikâyeleri, içeriği bakımından edebiyat çalışmaları; Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini temsil etmesi bakımından da dil incelemeleri için sıkça başvurulan eserlerden biri olmuştur. Eser için yapım ekleri açısından müstakil bir inceleme yapılmamış olması çalışma konusunun seçiminde belirleyici faktör olmuştur.</p> <p>Türkçenin eklerinin yapım eki ve çekim eki olarak tasnif edilmesi dilcilik çalışmalarında kabul gören bir görüş olmakla beraber birtakım sorunları da bünyesinde barındırmaktadır. Çalışmamızın amacı Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki yapım eklerini tespit ederek fonksiyona dayalı bir yapım eki sınıflandırması sunmaktır. Bu noktadan yola çıkılarak çalışmamızda, öncelikle mevcut dil incelemelerinde yapım eki ile ilgili yapılan açıklamalara yer verilmiş; daha sonra ise yapım ekinin görevi ve Türkçenin ekleri arasındaki yeri tarafımızca açıklanmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri'nden fişleme yöntemiyle tespit edilen yapım eki örnekleri önce fonksiyonları itibarıyla sıralanmıştır. Daha sonra ise yapım eklerinin şekilleri, ekleşme bilgisi açısından incelenerek listelenmiştir. Eserdeki yapım eklerinin hem şekil hem de fonksiyon açısından ne gibi özellikler taşıdığı ve bu eklerin eserin içeriği ile ilişkisi Sonuç bölümünde ifade edilmiştir. Yapım eki görevini üstlenen şekillere alfabetik olarak Ekler Dizini bölümünde sıralanmıştır. Yapım eki olarak anlamı değişen sözcüklerin anlamlarıyla birlikte alfabetik bir şekilde listelendiği sözlüğe ise Ek bölümünde yer verilmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Hikâyeleri, Eski Anadolu Türkçesi, Yapım eki.			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	■	Ph.D.		
Title of Thesis: The Derivational Suffix in Dede Korkut Hikâyeleri				
Author of Thesis: Emine TOPKAYA		Supervisor: Professor Zikri TURAN		
Accepted Date: 10.06.2019		Number of Pages: viii (pre-text) + 65 (main body)		
Department: Turkish Grammar and Literature		Subfield: Modern Turkish Language		
<p>Dede Korkut Stories is one of the works that are frequently used for language studies in terms of reflecting the language features of Old Anatolian Turkish and for literature studies in terms of content. The fact that the work was not examined in terms of derivational suffixes was the determining factor in the selection of the study subject.</p> <p>Linguistic studies present an opinion that classification of Turkish suffixes is identified as derivational suffixes and inflectional suffix, but this opinion also contains some problems. The aim of this study is to present a function-based derivational suffix classification by determining Derivational Suffixes in Dede Korkut Stories. Therefore, this study stated the explanations about the derivational suffix in current linguistic studies, and duty of derivational suffix and its place among the Turkish suffixes respectively. In the introductory section, the derivational suffix samples from Dede Korkut Stories identified by the plug-in method is listed in terms of their functions. Afterward, the shapes of derivational suffix are examined and listed in terms of suffixation. In the conclusion section, it is stated what kind of features the derivational suffixes in the story have in terms of functions and shapes, and the relationship of these suffixes with the content of the story. In the Suffixes Index, the figures that undertake the derivational morpheme are given in alphabetical order. In the Appendix section, the words with a new meaning by taking the derivational morphemes are listed in alphabetical order and given their meaning.</p>				
Keywords: Dede Korkut Hikâyeleri, Old Anatolian Turkish, Derivational Suffix.				

GİRİŞ

Türkçenin ek sınıflarından birini oluşturan yapım eki birçok dilde olduğu gibi dilimizde de kelime yapımında kullanılan bir ek türüdür. İsim ya da fiil köküne getirilen yapım eki ile isim ya da fiil türünde yeni bir kelime yapılır. Türkçe sözcüklerin yanısıra alıntı sözcüklere de yapım eki getirilerek kelime yapımına olanak sağlandığı dikkati çekmektedir. Türkçenin ilk dönemlerinden günümüze kadar çeşitli fonksiyonların icrasında karşımıza çıkan yapım eki, dilcilik çalışmalarında sıkça ele alınmasına rağmen ekin; Türkçenin ekleşme düzenindeki yeri, görevi, alt fonksiyonlarının hususiyetleri açıklık kazanmamıştır.

Çalışmanın Konusu

Türkçede kelime yapmaya aracı olan yapım ekleri, Eski Türkçeden günümüze kadar çeşitli şekil ve fonksiyonlarda kullanılmıştır. Bu noktada Türk dilinin tüm tarihi dönemleri yapım ekleri açısından incelenmelidir. Yapım eki başlığı altında kaç farklı alt fonksiyon olduğu ancak bu incelemeler sonucunda ortaya çıkacaktır. Ayrıca kelime türetirken kullanılan bu eklerin ne gibi değişimler geçirdiği, şekiller ve fonksiyonlar arasındaki ilişkiler de gün yüzüne çıkmış olacaktır.

Çalışmamızın konusu olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde yapım eklerinin tespiti ve tasnifi daha önce müstakil bir inceleme konusu olmamıştır. Ancak eserin çeşitli açılardan ele alındığı bazı çalışmalar ve yazılmış olduğu dönemin dil incelemelerinin yapıldığı çalışmalarda yapım eklerinin eserdeki durumuyla ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

Ergin (2016: 428) eseri gramer bakımından incelediği bölümde yapım eki ana başlığı altında isimden isim, isimden fiil; fiilden fiil, fiilden isim yapma ekleri alt başlıklarına yer vermiş ve eserden aldığı yapım eki örneklerini de yine bu başlıklar altında sıralamıştır. Ekleri sıralarken önce şekillerini vermiş daha sonra eklendikleri kelimeleri listelemiştir. Ergin'in, yapım eklerini şekle dayalı bir bakış açısıyla sınıflandırması bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Örneğin *isimden isim yapma ekleri* başlığı altında yer verdiği *+lu* şekline örnek olarak *duvaḥlu* sözcüğünü vermiştir. Öncelikle *duvaḥlu* sözcüğü ekleşme bakımından incelenirken bu sözcüğün söz diziminden soyutlanması sıkıntılıdır. Söz konusu ekin görevinin tespit edilebilmesi için kelimenin söz dizimiyle birlikte ele alınması gerekmektedir. “*duvaḥlu*” sözcüğünün yer aldığı cümle “*ala gözli*

oğluna al duvağlu gelin aldı” şeklindedir. Sözcüğün ekleşmesi ise *duvağ+Ø+lu+Ø* biçimindedir. “*duvağ*” ve “*duvağlu*” sözcükleri arasında bir anlam farklılığı bulunmamaktadır. +*lu* morfemi bu cümlede *sıfatlama* fonksiyonuyla sıfat tamlaması kurmuştur: *al duvağ+Ø+lu gelin*.

Ergin (2016: 428-447)’in yapım eki olarak nitelediği diğer bir kısım eklerin sıfatlama dışında belirtme, filimsi ve çatı fonksiyonuyla da söz diziminde yer aldıkları gözlemlenmiştir.

Demircizade (1959, Orhan Şaik Gökyay 2006: 907’den) “Yapıbilimsel Özellikler” ana bölümünde “söz düzeltici şekiller” başlığı altında fiile ve isme eklenen yapım eklerini listelemiştir. Ancak burada eserde yer alan tüm yapım ekli örneklere yer verilmemiştir.

Gökyay (2006: 907) “Dil ve Üslup” bölümünde, yapım ekleri başlığını açmış ve burada eserle ilgili daha önceki yapım eki incelemelerini özetlemiş ve bu incelemelere birtakım eleştiriler getirmiştir. Ergin (2016)’nin kitabında sıralamış olduğu yapım eklerinin kelimelerde nasıl bir anlam değişikliği yaptığını açıklamadığını ifade etmiştir. Demircizade (1959)’nin ise yapım eklerini bir düzene koymadan sıraladığını ve eserde geçen tüm yapım eklerini ele almadığını vurgulamıştır.

Daşdemir (2000: 52) “Dedem Korkut Kitabı’nın Söz Dizimi” adlı doktora tezinde “gövde halindeki ögeler” başlığı altında yer verdiği yapım eklerini; *fiilden fiil, isimden fiil, fiilden isim, isimden isim yapan ekler* şeklinde ele almıştır. Fiilden fiil yapan ekler bölümünde çoğunlukla çatı eklerinin kullanıldığı örneklere yer verilmiştir. Daşdemir (2000: 52-72) diğer bölümlerde de fiilimsi, çatı, hal eki olarak nitelendirdiği ek şekillerinin zaman zaman yapım eki olarak kullanılabilirdiğini ifade etmiştir. -mAK ekinin aslında isim fiil eki olduğunu vurgulamış ancak örnek olarak verdiği “çakmak+lu” sözcüğünde -mAK ekinin bu kez kalıcı olarak yer alan bir yapım eki olduğunu söylemiştir (2000: 63)

Gülsevin (2017) “Eski Anadolu Türkçesinde Ekler” isimli kitabının yapım ekleri bölümünde Dede Korkut Hikâyeleri de dâhil olmak üzere diğer Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden aldığı yapım ekli örnekleri sıralamış ve eklerin kullanışlarını, fonksiyonlarını açıklamıştır.

Çalışmamızda Türk dilinin tarihi devirlerinden biri olan Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinden Dede Korkut Hikâyeleri'nde yapım ekleri, yaygın dil bilgisi anlayışından farklı bir tutumla ele alınacak olup; yapım eklerinin tespiti ve tasnifi için şekle dayalı değil, fonksiyona dayalı bir inceleme yapılacaktır.

Çalışmanın Önemi

Yapım eki ilgili daha önce yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışmanın, geleneksel dil bilgisi kalıplarının dışına çıkmaya çalışarak dil bilgisi çalışmalarına katkıda bulunacağı düşüncesindeyiz. Metin incelemesi olması sebebiyle yapım eki ile ilgili genel yargılara ulaşamayacaktır belki ancak tespiti yapılan yapım eklerini fonksiyona dayalı sınıflandırarak sahaya, yeni bir yapım eki tasnifi sunması açısından da katkı sağlayacağı görüşündeyiz.

Çalışmanın Amacı

Dede Korkut Hikayeleri'ndeki yapım eklerinin şekillerini ve fonksiyonlarını belirlemek; bunu yaparken de yaygın anlayışta yapım eki başlığı altında sıralanan belli başlı morfepleri gözetmeden, ekin kullanım esnasındaki fonksiyonuna göre karar vermek ve bu doğrultuda fonksiyona dayalı bir yapım eki sınıflandırması yapmak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın hazırlanış aşamasında öncelikli olarak konuyla ilgili geçerliliği bulunan bilgiler, mevcut dil çalışmaları ve incelemelerinden derlenmiştir. Daha sonra ise çalışmanın uygulama kısmını oluşturan yapım eki örnekleri, Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden biri olan Dede Korkut Hikâyeleri'nden fişlenerek kaydedilmiştir. Fonksiyona dayalı bir incelemenin sonucu olarak yapım ekleri, söz dizimi içerisindeki diğer unsurlarla olan ilişkisi dikkate alınarak tespit edilmiştir. Ayrıca eserde tespit edilen yapım eklerinin kayıt altına alınması için kullanılan fişleme yöntemi, yapım eklerinin fonksiyonca ve şekilce sınıflandırılmasını kolaylaştırmış, çalışmanın belli bir düzen içerisinde seyretilmesini sağlamıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan yapım eklerinin fonksiyonları ve bu fonksiyonların icrasıyla görevli morfepler tespit edildikten sonra eklerin fonksiyonları ve morfepleri kendi içlerindeki ortaklık ilişkisi dikkate alınarak sınıflandırılmıştır.

Sınıflandırmada yer alan unsurlar alfabetik sıralamaya göre listelenmiştir. Yapım ekini icra eden şekiller belirtilirken örneklerde ortaklaşan üst şekiller göz önünde bulundurulmuştur. Tek bir örneğin bulunması veya bütün örneklerde aynı alt şeklin kullanılması durumunda örneklerdeki alt şekil başlık yapılmıştır.

Kaydedilen yapım eki örneklerinin ekleşme bilgisi tahliline şu şekilde yer verilmiştir:

ele-	k+	Ø	
↓	↓	↓	
fiil	yapım eki	teklik/çokluk eki	
yara+	la-	n-	Ø-
↓	↓	↓	↓
isim	yapım eki	çatı eki	olumluluk/olumsuzluk eki

Yapım ekli örnek sözcükler ekleşmede yer aldıkları cümleler verilerek sıralanmış, cümlelerin yanında sayfa ve satır numarası belirtilmiştir. Ayrıca fonetik birliğin sağlanması amacıyla çalışmalarda /ñ/, /ŋ/ ile gösterilen sesler, çalışmamızda /ŋ/ ile; /ğ/, /ğ/ ile gösterilen sesler de /ğ/ ile karşılanmıştır. Bazı çalışmalarda kullanılan /è/ işareti de /é/ şeklinde gösterilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde yapım eklerinin kullanım sıklığı ve şekil-fonksiyon çeşitliliğinin eserdeki durumu ele alınmıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan yapım eklerinin alt ve üst şekilleri ekler dizini yapılarak alfabetik sıralamayla listelenmiştir.

Ek bölümünde, incelemeler sonucunda anlam değişikliğine uğramış olduğuna kanaat getirilen kelimelerin anlamlarıyla birlikte listelendiği bir sözlüğe yer verilmiştir. Bu bölüm genel olarak *Sadettin Özçelik'in Dede Korkut-Dresden Nüshası-Metin/Dizin (II. Cilt)* kitabının dizin bölümü kullanılarak oluşturulmuş; kelimeler alfabetik sıralamayla verilmiştir. Yapım ekli bütün kelimelerin bir arada olmasının, çalışmamızı incelemek isteyenlere kolaylık sağlayacağı görüşündeyiz.

BÖLÜM 1: YAPIM EKİ KATEGORİSİ

Türkçenin ekleri müstakil dil bilgisi çalışmalarında genellikle yapım eki ve çekim eki olmak üzere iki ana başlıkta ele alınmaktadır. Bu durum, Türkçedeki eklerin fonksiyon ve şekil açısından sunduğu çeşitliliğin, zenginliğin arka planda kalmasına sebep olmaktadır. Çalışmamızın konusunun yapım eki olması nedeniyle çekim eki başlığına değinilmeyecek olup yapım ekiyle ilgili dilcilik sahasında kabul görmüş görüşlere yer vermek uygun olacaktır. Bu görüşler başlıklar halinde şu şekilde sıralanabilir:

Yapım eki için kullanılan terimler

Yapım eki için kullanılan terimlerde bir ortaklık bulunmasa da “yapım eki” teriminin diğer terimlerden daha çok tercih edildiği görülmektedir. Korkmaz (2017: 110), Eker (2005: 346), Ergin (1990: 209), Karaağaç (2012: 256), Turan (2016: 7), Delice (2000: 230), Başdaş (2011: 6), Hatipoğlu (1981: 11) *yapım eki*; Emre (1945: 119) *türem eki*; Banguoğlu (2015: 148) *üretim eki*; Gülsevin (2004: 1278-1280) *türetme eki*; Zülfikar (2011: 46) hem *yapım eki* hem de *türetim eki* terimlerini kullanmaktadır. Dilcilik sahasında kabul gördüğü için ve işlev ile isimlendirme arasında, tarafımızca, bir problem gözlemlenmediği için çalışmamızda yapım eki teriminin kullanılması uygun görülmüştür.

Yapım ekinin tanımı ve görevi ile ilgili görüşler

Korkmaz (2017: 110) bu ekin isim veya fiil kök-gövdelerine gelerek yeni isim veya fiil yaptığını belirtir. Ayrıca yapım eki almış kelimeleri, türemiş kelimeler olarak niteler ve bu yolla yeni kelimeler türetildiğini dile getirir (2017: 118).

Eker (2005: 346) yapım eki için Korkmaz’ın tanımını alıntılar ve ekin bazı durumlarda eklendiği sözcüğün türünü değiştirebileceğini söyler. Aynı şekilde sahip yapım ekinin birden fazla anlamı olabileceğini belirtir ve örnek olarak da +IIk morfeminin eklendiği *yazlık* sözcüğünü verir. *Yazlık* sözcüğünün *yaz boyunca kullanılan (giyecek vs.)*, *yazın oturulan yer*, *bir buğday cinsi* olmak üzere üç farklı anlama geldiğini ve sözcüklere bu farklı anlamları +IIk ekinin kattığını ifade eder.

Ergin (2009: 123) yapım eklerinin, eklendikleri kök veya gövdelerde anlam değişikliği yaptığını belirtmiştir.

Dilbilim Sözlüğü'nde (2011: 266) yapım eki “eklendiği kök ve gövdelerin yeni bir anlam kazanmasını sağlayan, kimi zaman eklendiği gövdelerde sözcük türü bakımından değişiklik yaratabilen ek” olarak tanımlanmıştır.

Gencan (1979: 59) yapım ekinin sözcüğün anlamını ve şeklini değiştiren bir ek türü olduğunu belirtmiştir.

Vardar (2002: 218) yapım ekini “sözcüğün anlam ve çeşit bakımından ayrı bir nitelik kazanmasını sağlayan yeni öğeler oluşturmaya yarayan ek” olarak açıklamış ve “*leblebici, evli, gönüldeş* sözcüklerindeki *-ci, -li, -deş* ekleri” şeklinde örneklendirmiştir.

Banguoğlu (2015: 148) üretim eklerinin, isim veya fiil köküne gelerek sürekli bir anlam değişikliği yaptığını ve bu yolla da farklı kavramları karşılayan kelimeler türettiğini belirtmiştir.

Yapım ekiyle ilgili açıklamalara yer verilen bu çalışmalarda ortak nokta kelimenin yapım eki aldıktan sonra anlamının değişmesidir. Ancak gerek yapım eki başlığı altında verilen örnekler gerekse bu eklerin sınıflandırılma esasları yapım ekinin izaha ihtiyaç duyduğunu gözler önüne sermektedir.

Yapım ekinin alt fonksiyonlarıyla ilgili görüşler

Yapım eklerini *addan ad, addan fiil, fiilden ad, fiilden fiil türeten ekler* olarak sınıflandıran Korkmaz (2017: 110); bu bölümde yapım eki olarak nitelendirdiği eklerin şekillerine yer verir ve bu sınıflandırmanın sadece Türkiye Türkçesinde değil Türk dilinin bütününde geçerli olduğunu söyler.

Ergin'in (2009: 122) sınıflandırması da Korkmaz'ın (2017: 110) sınıflandırmasında olduğu gibi kelime türüne dayalı kalınarak yapılmıştır: *isimden isim, isimden fiil, fiilden fiil, fiilden isim*.

Dilbilim Sözlüğü'nde (2011: 266) *addan ad, addan eylem, eylemden ad, eylemden eylem* türetildiği belirtilmiştir. İsim ve fiil dışında sıfat ve belirteç türetildiği de ifade edilmiştir.

Gencan (1979: 59) *ad, sıfat, belirteç türeten; ad ve sıfat türeten; ad, belirteç ve sıfat türeten; eylem türeten ekler* olarak sınıfladığı eklerin şekillerine de yer vererek maddeler halinde fonksiyonlarını açıklamıştır.

Yapım eklerini *fiilden isim, isimden isim, isimden fiil yapım ekleri* alt başlıklarına ayıran Delice (2000: 230-232) burada yapım eki olarak nitelediği eklerin şekillerine de yer vermiştir. Örnek olarak *göz* köküne +*llk* şeklinin eklenmesiyle oluşturulan *gözlük* sözcüğünü vermiş ve hem kök hem de yeni kelimenin anlamını açıklamıştır.

Banguoğlu (2015: 149) üretim eklerini sınıflandırırken eklendikleri ve ürettikleri kelimenin türünü dikkate almıştır: *isme ek isim, isme ek fiil, fiile ek isim, fiile ek fiil*.

Yapım ekinin alt fonksiyonlarıyla ilgili görüşlere bakıldığında sınıflandırmada kelime türlerinin esas alındığı görülmektedir. Çalışmalarda yaygın olarak “*isimden isim, isimden fiil; fiilden isim, fiilden fiil yapım ekleri*” şeklinde yer alan bu dörtlü sınıflandırma veya kelime türüne dayalı diğer sınıflandırmalar, mevcut dil incelemelerindeki yapım eki tanımıyla örtüşmemektedir. Örneğin; *tuz+luk* kelimesinin ekleşmesine baktığımızda *tuz* sözcüğü yiyecek isimdir ancak *+luk* ekini aldıktan sonra *tuzluk* artık bir eşya ismi olmuştur. Her iki sözcük de isim türündedir ancak burada *+luk* ekinin görevi *tuz* sözcüğünü tekrar isim yapmak değil, onun anlamını değiştirmektir.

Konuyla ilgili olarak; Uzun (2006: 49), yapım eklerinin eklendikleri taban ve ürettikleri sözcük türüne dayalı bir sınıflandırmanın yaygın olduğunu belirtiyor: *addan ad yapan, addan eylem yapan, eylemden ad yapan, eylemden eylem yapan ekler*. Bu tür sınıflandırmaların Batılı dillerde de yaygın olduğunu ifade ederek bu şekilde bir sınıflandırmanın bir noktada sorunlu olduğunu söylüyor. Bu sorunun, aynı ekin hem isim hem de fiil tabanından kelime türetmesinden kaynaklandığını belirtiyor. Ayrıca üretim sırasında da “çok türlü” olarak tanımladığı eklerin isim, fiil, sıfat yaptığını ve bu durumun da sınıflandırmayla ilgili bir zayıflık göstergesi olduğunu ifade ediyor. Kelime türlerine dayalı sınıflandırmaları “kalın hatlı” olarak niteliyor ve yeterince ayrıntılı olmadığını dile getiriyor.

Yapım eklerinin sınıflandırılmasında sorun teşkil eden durum iki maddede açıklanabilir:

1) “*isimden isim, isimden fiil, fiilden fiil, fiilden isim*” şeklinde yaygın olan dörtlü sınıflandırma kelime türüne dayalıdır, yapım ekleri kelimelerin türünü değiştirir ancak görevi kelimenin anlamını değiştirmektir.¹ 2) Yapım eklerinin isim veya fiil köklerinden

¹“Yapım eklerinin tür/sınıf/çeşit değiştirmesi, bilindiği gibi her zaman gerçekleşen bir durum değildir. Dolayısıyla yapım eklerinin asli görevi bu değildir. Açıklama yapılırken buna hassasiyet göstermeli, ‘yapmak’ ifadesi tamamıyla anlama has bir yere konumlanmalıdır. Yapım eklerinin anlamı değiştirirken bazen de isim ve fiil sınırları arasında geçişi sağlaması, ‘kategori/sınıf’ değişikliği ile ifade edilmelidir.” (Topçu, 2015: 600).

sıfat, zarf vb. türettiği yönünde de bir görüş (1979; 2011) bulunmaktadır. Buradan anlaşılan *sıfat* ve *zarf*ın birer kelime türü olarak kabul gördüğüdür. Bu durum, daha önce yer verdiğimiz dörtlü sınıflandırma göz önünde bulundurulduğunda dilcilik çalışmalarında konuyla ilgili bir tutarsızlık olduğunu göstermektedir.

Yapım ekinin ekleşme dizisindeki yeri ile ilgili görüşler

Korkmaz, yapım ekinin ekleşmedeki sırasının *kök+yapım eki+çekim eki* şeklinde olduğunu belirtir (2017: 111).

Ergin (2009: 123) de Korkmaz gibi yapım ekinin kelime köküne eklenen ilk ek olduğunu daha sonra çekim eklerinin eklendiğini ifade eder ve ekleşme sırasında aynı türden eklerin art arda gelebileceğini belirtir (2009: 124). Yani Ergin'e göre isimden isim yapma ve fiilden fiil yapma ekleri art arda gelebiliyorken isimden fiil ve fiilden isim yapma ekleri ancak sırasıyla eklenerek getirilebilir.

Turan (2018: 103) ekleşme sırasında kelimeye eklenen ilk ekin yapım eki olduğunu bunun da ekin anlam değiştirme fonksiyonuyla bağlantılı olduğunu ifade eder. Ayrıca aynı kelimeye birden fazla yapım ekinin gelmeyeceğini dile getirir ve *göz+lük+çü* örneğindeki ekleşmeyle durumu açıklar: Burada iki tane yapım eki olduğunu ancak bu iki ekin aynı kelimeye gelmediğini; *+lük* ekinin *göz* kelimesine, *+çü* ekinin ise *gözlük* kelimesine eklendiğini vurgular.

Yapım ekinin Türkçenin ekleri arasındaki yeri ile ilgili görüşler

Türkçede ekler genellikle yapım eki ve çekim eki olarak iki ana başlıkta incelenmektedir. Bu sınıflandırmanın dışına çıkan birtakım incelemeler de bulunmaktadır. Bunlardan yapım eki ile ilgili olanlara değinilecek olup çekim ile ilgili olanlara çalışma konusunun dışında kaldığı için yer verilmeyecektir.

Delice (2000: 230-232) eklerin söz içindeki işlevlerini göz önünde bulundurarak yaptığı sınıflamada ekleri, *genişletme*, *durum*, *kurucu*, *dönüştürücü*, *bütünleşik*, *temsil* ve *yapım ekleri* şeklinde yedi alt başlık altında incelemiştir. Yapım ekinin işlevini de “eklendiği kelimedeki kök kelimenin anlam eksenini etrafında; ancak, ondan çok farklı kavramı ve nesneyi karşılayan yeni kelimeler meydana getirmek” olarak açıklamıştır.

Gülsevin (2004: 1278-1280) *türetme*, *tür değiştirici*, *işletme* ve *kategori ekleri* olarak dört başlık altında incelediği ek sınıflandırmasında *yapım eki* yerine *türetme eki* terimini

kullanmıştır. Türetme ekinin isim veya fiillere gelerek yeni kelimeler meydana getirdiğini belirtmiş ve *isimden isim, isimden fiil, fiilden isim, fiilden fiil türeten ekler* alt başlıklarına ayırmıştır.

Başdaş (2011: 6) ekleri, *yapım, çekim ekleri ve ara ekler* şeklinde sınıflandırmıştır. Yapım ekleri başlığı altında *sıfat-fiil, zarf-fiil, mastar ekleri (-mAk, -mA, -Iş), olumsuzluk eki (-mA), küçültme ekleri (+CIk, +CAğIz), ilgi eki (+ki), yokluk eki (+sIz), topluluk/beraberlik eki (+gil)* olarak verdiği eklerin kimi zaman çekim eki görevinde de kullanıldığı için bu ekleri ara eklere de dâhil etmiştir. Başdaş (2011: 7) yapım eklerinin tümünün eklendikleri kelimenin türünde ve anlamında aynı oranda değişiklik yapmadığını ve bazı yapım-çekim eklerinin fonksiyonlarının birbirine yakın olduğunu dile getirmiştir.

Turan (2018) ekleri, *yapım eki, çatı eki, olumluluk/olumsuzluk eki, fiilimsiler, ek fiiller, teklik/çokluk, tamlama ekleri, hal eki, soru eki ve çekim eki* olarak on başlık altında sınıflandırmıştır. Yapım ekinin görevinin kelimenin anlamını değiştirmek olduğunu belirtmiş ve yapım eklerinin isimden isime, isimden fiile, fiilden isime, fiilden fiile geçişi sağlayan tek ek türü olduğunu ifade etmiştir.

Yapım ekinin, bugüne kadar hangi anlayışlarla ele alındığını tespit etmek amacıyla başvurulan birçok dil bilgisi kaynağında geleneksel gramer anlayışının etkileri açık bir şekilde görülmektedir. Yaygın anlayışın yapım ekiyle ilgili sınıflandırmalarda şekle bağlı kaldığı ve dolayısıyla da ekin fonksiyonunu dikkate almadığı görülmektedir. Bu durum, yapım eklerinin *isimden isim, isimden fiil, fiilden fiil, fiilden isim vb.* alt başlıklara ayrılarak incelenmesiyle de ilişkilidir. Yapım eki ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunun temelini de bu anlayış oluşturduğu için bahsi geçen ek sınıfı, eleştirilere ve yeni tekliflere açık hale gelmiştir. Bu noktada karşımıza Turan'ın *Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları (2018)* adlı çalışması çıkmaktadır. Çalışma, yapım eki ile ilgili yaygın olan görüşlerin dışına çıkarak yapım eki -veya herhangi bir ek türü- için fonksiyona dayalı bir sınıflandırma anlayışı sunmaktadır.

Çalışmamızın temelini de Turan'ın *Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları (2018)* adlı çalışması oluşturmaktadır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde yer alan yapım eklerinin tespitinde ve tasnifinde fonksiyona dayalı bu sınıflandırma anlayışı dikkate alınmıştır.

BÖLÜM 2: DEDE KORKUT HİKÂYELERİ'NDE YAPIM EKLERİ

Bu bölümde Dede Korkut Hikâyelerinde tespit edilen yapım eklerinin fonksiyonlarına ve şekillerine yer verilmiştir. İnceleme, Yapım Eklerinde Fonksiyonlar ve Yapım Eklerinde Şekiller olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

2.1.Yapım Eklerinde Fonksiyonlar

Türkçenin ekleşme dizisindeki üst kategori eklerinden biri olan yapım eklerinin hangi fonksiyonlarda kullanıldığı belirlenmiştir. Aralarında ortaklık bulunan üst fonksiyonlar/alt fonksiyonlar ve yapım eki görevini üstlenen morfemler ait oldukları fonksiyonların başlıkları altında alfabetik sıraya göre listelenmiştir.

2.1.1. Akrabalık Yakınlık İsmi

Bu fonksiyonda yapım ekleri eklendikleri sözcüklerin anlamını değiştirerek birer akrabalık, yakınlık ismi oluşturmuştur.

+daş+

karın+daş+Ø

“bilürmisin karındaşum kara göne düşümde ne görindi” DK-23a:12

yol+daş+lar

“ol kırk nâmerd babanuñ yoldaşları babanı tutdılar” DK-17a:9

2.1.2. Algısal Bilişsel Fiil

Burada sıralanan yapım eklerinin fonksiyonu şu şekilde açıklanabilir: “insanların çevrelerindeki durumları, olayları; zihinleri, duyuları, farkındalıkları sayesinde anlamlandırmalarına ve bu yöndeki tepkilerini de dile getirmelerine olanak sağlayan birer eylem yapma”

+ık-

ac+ık-ma-

“mere çoban kıarnun acıkılmamış iken gözün kıararmamış iken bu ağacı kıoparı gör” DK-27a:5

+1A-

‘āşık+la-Ø-

“kıız beyregi ‘āşıklamış ıdı” DK-51a:6

az+la-n-ma-

“ağaç ağaç dér isem saña azlanma ağaç” DK-29b:7

edeb+le-n-Ø-

“bu otağun üzerine varmağa edeblendi” DK-40a:7

ħor+la-Ø-

“kāfirleri it ardına bırağup ħorlayan élden çıkup aygır gözler” DK-33a:7

göz+le-Ø-

“atına mahmūz urdı bir yüksek yere çıkdı gözledi” DK-99b:4

sız(ı)+la-t-ma-

“kıarıcuğ olmış anamı şızlatmağıl” DK-73b:12

taħsīn+le-Ø-

“oğuzun aq şakallu kıocaları görende ol yigidi taħsīnleyen al mahmūzī şālvārlu atı baħrī ħotazlı kıara göne oğlı kıara budak çapar yétđi” DK-77a:8

2.1.3. Canlı İsmi

Yapım ekinin bu alt fonksiyonunda ekler, eklendiği sözcüklerden bitki ve hayvan türünde canlı isimleri yapmıştır.

2.1.3.1.Bitki İsmi

Eserde tek örneğine rastladığımız yapım ekli bitki ismidir. Bir tür renk isminden meyvesi de aynı renkte olan bir bitki ismi yapmıştır.

+cuḳ+

ḳızıl+cuḳ+Ø²

“ḳızıl+cuḳ degnegümce gelmez maḳa” DK-22b:4

2.1.3.2. Hayvan İsmi

-an+

ṭoḡ-an+Ø

“mere yöri ṭoḡan ḳuş oluban uçayın mı” DK-100a:6

-(i)t+

bin-it+Ø

“şehbāz atlarum saḳa binit olsun” DK- 61a:2-3

yükle-t+Ø³

“senüḡ içinde yükletüḡ var ısa deḡil maḳa” DK-18a:8

2.1.4. Duyum İsmi

Bu fonksiyonda, kök kelimelerin yapım eki alması sonucu deḡişen anlamı şu şekilde özetlenebilir: “duyularımız yoluyla elde ettiḡimiz izlenimler, durumlar”

-(ḥ)u+

ḳoḥ-u+lar

“yedi dere ḳoḥularım dilkü bilür” DK-4b:4

---

² ḳızılcuḳ, sözcüḡünün ekleşmesinde art zamanlı yandaş iki yapım eki bulunmaktadır: -ıl+ eki, ḳız- fiilinden bir tür renk ismi yapmış; +cuḳ+ eki de ḳızıl sözcüḡüne eklenerek aynı renkte bir meyve ismi yapmıştır.

³ yüklet: yük+ sözcüḡüne eklenen +le- eki yapım ekinin hareket fonksiyonunu icra etmiş; yükle- sözcüḡüne eklenen -t+ eki de bir tür canlı-hayvan ismi yapmıştır. yük+le-t ekleşmesindeki +le- ve -t+ ekleri de art zamanlı yandaş yapım ekleridir.

uy-ḥu+Ø

“kara kıyma gözlerün uyḥu almış” DK-15b:4

2.1.5. Eşya İsmi

Bu fonksiyonun icrası sonucunda, kelimelere eklenen çeşitli yapım ekleri birer eşya ismi yapmışlardır. Eşya ismi yapan ekler arasındaki ortaklıkların bulunması, alt fonksiyonlar bakımından detaylandırılmasına olanak sağlamıştır.

2.1.5.1.Alet İsmi

Eserde tek örneğine rastladığımız ve alet ismi fonksiyonu başlığı altında yer verdiğimiz “çakmak”, ateş yakmak için kullanılan bir tür alettir.

-maḵ+

çaḵ-maḵ+Ø

“çaḵmaḵ çaḵup od yaḵdı” DK-23a:5

2.1.5.2.Araç İsmi

Bu alt fonksiyonun icrasında kullanılan eklerin, kelimelerin kök anlamında “bir işi yaparken ya da yapmak için kullanılan şey” yönünde bir anlam değişikliği yaptıkları gözlemlenmiştir.

+lḵ+

ḥarç+lḵ+Ø

“saḇa ḥarçlḵ olsun” DK-30b:11

+lük+

dün+lüg+Ø

“dünlügi altun ban évüm saḇa gölge olsun” DK-61a:5

gün+lüg+Ø

“şāmī günlügi yéryüzine dikdürmişidi” DK-7a:2

-neg+

deg-neg+Ø⁴

“kızcılık degnegümce gelmez maña” DK-22b: 4

-(a)K+

döşe-g+Ø

“kızıla ikisi bir döşege çıkdılar” DK-132a:8

ṭaya-ḳ+Ø⁵

“bir ṭama direk ururlar ol ṭama ṭayaḳ olur” DK-10b:1

yat-ağ+Ø

“yatağına getürdi edüginün ḳoncına şokdı” DK-115a:5

2.1.5.3.Giyim Eşyası

Eşya ismi üst fonksiyonunun bir alt fonksiyonu olan *giyim eşyası* alt fonksiyonunu icra eden yapım ekleri, eklendikleri kelimelerden birer alt/üst giyim eşyası türetmişlerdir.

2.1.5.3.1. Alt Giyim

+cAK+

diz+cək+Ø

“geyimin geydi dizcek ḳarucaḳ bağlandı” DK-132b:2

-man+

şok-man+Ø

---

⁴ Eren (1999: 107), Eyuboğlu (2017: 175) ve Gülensoy (2018: 201) sözcüğün kök halinin *teg-> değ-* olduğu yönünde fikir birliğine sahiptir. Gülensoy (2018: 201), “*değnek*” *deg-* fiiline *-enek* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiş ve ekleşmenin karşılaştırılması için örnek olarak *gör-enek*, *ol-anak* sözcüklerine yer vermiştir.

⁵ *ṭayaḳ*: *ṭay* “eş, destek, denk” (Gülensoy, 2018: 196) sözcüğüne *+a-* ekinin eklenmesiyle hareket fonksiyonu kazanmış; *ṭaya-* sözcüğüne *-ḳ+* ekinin eklenmesiyle de bir tür eşya ismi yapılmıştır. *+a-* ve *-ḳ+* ekleri yandaş art zamanlı birer yapım ekidir.

“şoşmanı olu şan oldu” DK-107b:1

2.1.5.3.2. Üst Giyim

+caş+

şaru+caş+Ø

“geyimin geydi dizcek şarucaş bağlandı” DK-132b:2

-im+

gey-im+Ø

“geyimini keçimini oğradı” DK-107a:12

keç-im+Ø

“geyimini keçimini oğradı” DK-107a:12

+lik+

ęe+lik+Ø

“başumuzdan gęceligümüz alduğı yok” DK-24a:13

-uř+

şar-uř+Ø

“şaba şaruş ęötürdi yere çaldı” DK-50b:3

2.1.5.4.Mutfak Eşyası

-k+

ele-k+Ø⁶

---

⁶ Gülensoy (2000: 249), *elek* sözcüğünün Orta Türkçedeki *elge-* fiilinden türediğini belirtmiş; orta hecedeki “g” sesinin Batı grubu Türk şivelerinde düştüğünü ifade etmiştir [*ele-< OT. elge- (DLT)]. Eyuboğlu (2017: 227), ise *el* sözcüğünden *el+e-* fiilinin; *ele-* fiilinden de *ele-k* sözcüğünün türediğini belirtmiştir ancak bu kullanıma kaynak gösteren herhangi bir veri sunmamıştır.*

“n’ eyleyeyim bu yıkılacak évde un yok elek yok deve degirmenden gelmedi” DK-6b:8

2.1.5.5.Savaş Eşyası

-an+

ķalk-an+Ø

“oğlan ķalkanını gürze ķarşı tıtdı” DK-127a:8

-đuĉ+

ĉatla-đuĉ+Ø⁷

“ĉobanuđ üç yaşar şana derisinden şapanınuğ ayasıyıldı üç keĉi tüyünden şapanınuğ kollarıyıldı bir keĉi tüyünden ĉatlađuĉıyıldı her atanda on iki batman şaş atardı” DK-30a:12

2.1.6. Hareket

Hareket yapma alt fonksiyonunda anlam değişikliğine uğrayan kelimelerin, varlık olmaktan ĉıkıp “yapma, etme, kılma vb.” kavramları etrafında oluşan yeni birer kelime oldukları ifade edilebilir.

+a-

ķan+a-t-Ø-

“şırĉa parmağını ķanatsun ķanını destimāla dürtüsün gözüme süreyin” DK-61a:9-10

oy(u)n+a-Ø-⁸

“anuğıla dağı oyunun oynasun” DK-94b:9

⁷ ĉatlađuĉ: ĉat “yere dūřen cismin ĉıkardıđı ses” (Gülensoy, 2018: 156) sözcüğüne eklenen +la- eki yapım ekinin alt fonksiyonu olan hareket fonksiyonunu icra etmiş; -đuĉ+ eki de ĉatla- sözcüğünün anlamını değiştirerek bir tür eşya ismi yapmıştır. Her iki ek de yandaş art zamanlıdır.

⁸ Eyuboğlu (2017: 519), *oyun* sözcüğünün kökünün “*ĉukur açmak*” anlamına gelen *oy-* fiili olduğunu belirtmiş ve sözcüğün zamanla anlam genişlemesine uğrayarak “*oynamak, biriyle eğlenmek, aldatmak*” haline geldiğini ifade etmiştir. Eren (1999: 311) sözcüğün kökünün Eski Türkĉe’deki *oy-* “*oynamak*” fiili olduğunu söylemiştir. Gülensoy (2018: 522) da *oyun* sözcüğünün kökünü *oy-* olarak açıklamıştır. Bu doğrultuda *oy(u)na-* sözcüğünde yandaş art zamanlı iki yapım eki olduğu söylenebilir: *oy-un+* ve *oyun+a-*.

yan+a-ş-Ø-

“yanaşup yola girende kara buğur görkli” DK-5a:13

+da-

bağ+da-Ø-

“bağdadı arhası üzerine yere urdı” DK-42a:1

-ele-

dep-ele-Ø-

“oğluñ depegözi depeledi” DK-119a:7

+el-

yön+el-Ø-

“alubanı kâfir éllerine yönelelüm” DK-16b:13

+lA-

at+la-n-Ø-

“ikisi atlandılar meydana çıkdılar at depdiler” DK-41b:2

av+la-Ø-

“sen var iken av avladı, kuş kuşladı” DK-12a:3

bağ+la-Ø-

“oğlanuñ üzerine düşdiler tutdılar çarusından ağ ellerin bağladılar” DK-69a:2-3

bağış+la-Ø-

“meger beyrek buña bir gömlek bağışlamış idi” DK-48b:8

bañ+la-t-Ø-

“keşişlerin öldürdiler bañ bañlatdılar ‘aziz tangrı adına kudbe oqıtdılar” DK-62b:2

boğaz+la-Ø-

“aygır atum boğazlayup aşum vérgil” DK-132b:5

cāsūs+la-Ø-

“kāfirūñ cāsūsı cāsūsladı” DK-21a:1

çav+la-n-Ø-

“menüm erligüm bahādurligüm cılasunligüm yigitligüm rūma şāma gede çavlana” DK-79b:7

diş+le-Ø-

“beyrek üç öpdi bir dişledi” DK-42a:2-3

eyer+le-Ø-

“tavladan bir şebāz at çıhardı eyerledi” DK-132b:11

gez+le-Ø-

“iki oñuñ demrenin çıkardı birin gezledi” DK-101b:1

giz+le-Ø-

“anları dañı ecel aldı yer gizledi” DK-19a:11

gür+le-Ø-

“kāfirūñ üzerine gürleyeyim” DK-75b:6-7

ħaķ+la-Ø-

“varalum düşmeni ħaķlayalum” DK-152b:2

iş+le-me-

“her ne iş olsa ħorķut ataya ħanışmayınca işlemezler idi” DK-3a:10

ķamçı+la-Ø-

“atın k̄amçıladi yola girdi” DK-38b:8

kat+la-n-Ø-

“k̄atlanımadı büldür büldür gözinüñ yaşı revān oldı” DK-53a:6

kılıç+la-ş-Ø-

“serpe serpe meydānda k̄ılıçlaşdılar” DK-127a:12

kov+la-Ø-

“elin yüzün yumadın obanuñ ol ucından bu ucına ol ucına çapışdurdı kov kovladı” DK-6a:8

köpük+le-n-dür-Ø-⁹

“delü qarçar ağızın köpüklendürdi” DK-43b:3

kucak+la-Ø-

“bedevī atınuñ boynın k̄ucakladı” DK-13b:2

kuş+la-Ø-

“sen var iken av avladı, kuş kuşladı” DK-12a:3

mühür+le-Ø-

“var mühürle” DK-116b:4

oğ+la-Ø-

“oğluñı oğlayup öldüre görgil” DK-12b:3

ökçe+le-Ø-

“bedevī atın ökçeledi ol tarafa yöridi” DK-15a:7

---

⁹ Eyuboğlu (2017: 435-436) köpük sözcüğünün, “kabarmak” anlamına gelen köp- sözcüğüne -ük+ ekinin eklenmesiyle yapıldığını ifade etmiştir (köp-ük). Gülensoy (2018: 449) ise sözcüğün kökünün “kabarmak” anlamına gelen kö- olduğunu dile getirmiştir (kö-p-ük).

pāre+le-n-Ø-

“nāyib pārelendi şehid oldı” DK-47a:10

siñir+le-Ø-

“otağun öniñde érişi geldi geyigi siñirledi” DK-40a:9

şor+la-Ø-

“burnından kanı düdeñ gibi şorladı” DK-128a:3

tağ+la-Ø-

“bağrum ıla yüregüm ne tağlarsın” DK-29a:9-10

yağ+la-Ø-

“şöyle çalayım seni mağāra divārına kim kıyruğun mağārayı yağlasun” DK-116a:2-3

yağma+la-Ø-¹⁰

“pes bir uğurdan begler hişāra yöriyiş étdiler yağmaladılar” DK-108a:4

yangu+la-n-Ø-¹¹

“şöyle na‘ ra urdı haykırdı kim tağ u taş yangulandı” DK-115b:4

yara+la-n-Ø-

“üç yerde yaralandum kara başum buñaldı yalnız kaldım” DK-26a:11

yaşmak+la-n-Ø-¹²

“banı çiçek yaşmaklandı” DK-41a:3

---

¹⁰ yağ-ma+la-: -ma+ ve +la- ekleri yandaş art zamanlı birer yapım ekidir. Orta Türkçe yağı- “yaklaşmak” (Gülensoy, 2018: 847) sözcüğünden yağma “talan” sözcüğü türemiş; yağma sözcüğü de +la- ekinin eklenmesiyle hareket fonksiyonu kazanmıştır.

¹¹ yan-gu+la-: -gu+ ve +la- ekleri art zamanlıdır. Gülensoy (2018: 870) yankı<yangı sözcüğünün kökünün yan- olduğunu ve “dönmek” anlamına geldiğini ifade etmiştir.

¹² Gülensoy (2018: 891) yaşmak sözcüğünün kökünün, Eski Türkçe ve Orta Türkçede “örtmek, kapatmak, gizlemek” anlamına gelen yaş- fiili olduğunu belirtmiştir. yaş- sözcüğü -mak+ ekini alarak “başla birlikte yüzü kapatan örtü” anlamını kazanmış; yaşmak sözcüğüne eklenen +la- eki de yapım ekinin hareket fonksiyonunu icra etmiştir.

yumur+la-n-Ø-

“yumurlanup yerinden örü tırdı” DK-13b:8

yuva+la-n-Ø-

“yüksek yüksek kara tağdan taş yuvalansa kaba ökçem uyluğum karşı tutan kazan eridüm” DK-140b:13

yük+le-t-Ø-

“elin ayağın berk bağladılar bir ‘arabaya yükletdiler” DK-138b:11

2.1.7. İletişim Bildiren Fiil

İletişim bildiren eylem yapma alt fonksiyonu kelimelerin anlamlarında; doğrudan/dolaylı, istekli/isteksiz “iletişime geçme, iletişim kurma” yönünde bir değişiklik yapmıştır.

+er-

év+er-Ø-

“oğlı olan évermiş kıızı olan göçürmiş” DK-42a:11

+lA-

ağır+la-Ø-¹³

“ol anı yedürür içürür ağırılar ‘azizler gönderür” DK-5b:9

‘aziz+le-Ø-

“ol anı yedürür içürür ağırılar ‘azizler gönderür” DK-5b:9

boy+la-Ø-

“dedem kırkud gelüben boy boyladı” DK-137b:8-9

bés(i)+le-Ø-

---

¹³ ağırila-: Eyuboğlu (2017: 12) ve Gülensoy (2018: 13) ağır sözcüğünün kökünün “yükselmek” anlamına gelen ağ- olduğunu ifade etmişlerdir (ağ-ır). Bu durum ağ-ır+la ekleşmesindeki -ır+ ve +la- eklerinin art zamanlı yapım eki olduğu fikrini destekler niteliktedir.

“bir aşlan bulup götürmiş béslemiş” DK-108b:10

haber+le-ş-Ø-

“kazan beg burada yurd ılan haberleşmiş görelüm hānum ne haberleşmiş” DK-24a:5

helāl+la-ş-Ø-

“babasının anasının elini öpdi helāllaşdı” DK-114b:7

karşu+la-Ø

“bayındır hānuñ yigitleri dirse hānı karşıladılar” DK-7b:9

konuğ+la-Ø-¹⁴

“hān dahı begili konuğladı yahşı at yahşı kaftan vāfir harclık vērđi” DK-120b:3

muştı+la-Ø-

“hātūn aldı geldi oğlı yérine vērđi hem oğlun geldi déyü aruza muştıladı” DK-113b: 13

şoy+la-Ø-

“dedem kórqud boy boyladı şoy şoyladı” DK-19a:10

söy+le-Ø-¹⁵

“ve dahı néçe buña beñzer söz söyledi” DK-3a:8

toy+la-Ø-¹⁶

“oğuz beglerin toylayayım” DK-69b:6

---

¹⁴ konuğla-:kon- fiilinden konuğ yaparak anlam değışikliğı yapan -uğ+ eki ve konuğ sözcüğünden konuğla yapan ve yine anlam değışikliğı gerçekleştiren +la- eki art zamanlı yandaş iki yapım ekidir.

¹⁵ söyle-: Clauson (1972: 863) kelimenin söyle- ve söyle- şekilleriyle kullanıldığı örneklere yer vermiştir. sö-y+le- ekleşmesindeki -y+<-z+ ve +le- ekleri birer yandaş art zamanlı yapım ekidir.

¹⁶ toyla-: Gülensoy (2000: 759) “ziyafet, şölen” olarak açıkladığı *toy* sözcüğünün kök halinin *to-* “doymak” olduğu belirtmiştir. Buradan hareketle -y+ ve +la- eklerinin art zamanlı olduğu ifade edilebilir.

2.1.8. İşlem Durum Fiili

Bu alt fonksiyonun icrasıyla görevli ekler eklendikleri kelimelerin anlamlarını “süreç içerisinde gerçekleşen eylem” bağlamı etrafında değiştirmiştir.

+a-

yaş+a-Ø-

“deli dumrul yüz kırk yıl dahı yoldaşıyla yaş yaşadı” DK-86b:8

+i-

berk+i-t-Ø-

“kıyan güci demür güci bu iki kardaşı yanına aldı ağıluñ kapusını berkitdi” DK-21b:13

+l-

yüce+l-Ø-

“arğap arğap kara tağun yıhılmış ıdı yüceldi āhır” DK-60b:4

+(A)r-

ağ+ar-Ø-

“şakalum ağarduğın ne begenmezsın” DK-81a:5

gög+er-Ø-

“kaba ağaçda ƚal budaguñ kırımış ıdı yaşarup gögerdi āhır” DK-131a:6

kara+r-ma-

“mere çoban karnun acıkmamış iken gözün kararmamış iken bu ağacı ƚoparı gör” DK-27a:5

+la-

yaş+la-Ø-

“on altı yaş yaşladuñ” DK-64b:3

2.1.9. Küçültme

Yapım ekinin küçültme alt fonksiyonuyla görevli ek şekilleri eklendikleri sözcüklerin anlamlarını “küçüklük, azlık” kavramları etrafında değiştirmiştir.

+cUGAz+

el+cügez+Ø

“elcügezi kınalı kızcuğazları çok yemişem” DK-118b:9

göz+cügez+Ø

“mere şakalcuğı ağca kıoca gözcügezi çöngge kıoca mere ne heybetlü kıocasın” DK-80b:13

kız+cuğaz+lar

“elcügezi kınalı kızcuğazları çok yemişem” DK-118b:9

oğ+cuğaz+Ø

“oğcuğazın atmışsın” DK-57a:9

+CUK+

boyun+çuğ+Ø

“kıll kepenek boyunçuğın sürer” DK-75a: 11

ciger+cüg+Ø

“yanuk cigercüğini tağladı” DK-30a:8

depe+cük+Ø

“kül depecük olmaz” DK-3b:6

dere+cük+Ø

“évüñüz ardı derecük degül miydi” DK-59a:1

kardaş+çuğ+Ø

“b ş kde koyup getd g m  arda cu g mmısın” DK-136b:3

 arın+cu + 

“ arıncu ı a  olsa  alkup u an c mle  u lar sult anı  al  ara  u   anadıyıla  aksadıana gend’ zin  akıdurmi” DK-96a:11

o lan+cu + 

“ azan o lancu ın  urtardı ger  d ndi” DK-78b:6

 y n+c  + 

“ arpa etmegi acı  o an  y nc  i de eyin mi” DK-75a: 13

sakal+cu + 

“mere  akalcu ı a ca  oca g zc gezi  o nge  oca mere ne heybetl   ocasın” DK-80b:13

+Ca +

topu+ a + 

“a ır bu a u topu a ın d ger” DK-75a: 12

 uzu+ a + 

“ uzuca ı me ri  p bile ge di” DK-71b:10

2.1.10. Makam İsmi

Makam ismi  st fonksiyonunun icrası sonucunda, eserden alınan ve a a ıda yer verilen her iki  rnek kelimenin anlamı “bir toplulu a,  lkeye egemen olmakla, onları y netmekle elde edilen yer, mevki” y n nde de i mi tir.

+lik+

beg+lik+ 

“dedem qorqut gelsün bu oqlana ad qosun bilesince alup babasına varsun babasından oqlana beglik istesün taht al[1] vérsün” DK-10b: 8

han+lík+Ø

“āhır zamānda hanlık gerü qayıya dege” DK-3a:5

2.1.11. Meslek İsmi

Meslek ismi yapan eklerin tamamı isim türündeki sözcüklere eklenmiştir ve çeşitli alanlarda meslek ismi türetilmiştir.

2.1.11.1. Avlanma

+cI+

av+cı+lar

“avcılardan ayru dülbendi boğazına géçdi” DK-122b:3

şāhīn+ci+Ø

“oturur iken şāhīnci başına eydür” DK-138a:3

2.1.11.2. Eğitim

+ci+

qalem+ci+ler

“qalemciler çalduğı qara saçlum” DK-101b:9

2.1.11.3. Güvenlik

+CI+

aqın+cı+Ø

“çağırtdı aqıncı derildi” DK-129a:12

göz+ci+Ø

“gözci gözledi gördi kim at begilün begil üzerinde degül” DK-125b:1

kapu+cı+Ø

“karavaş çıkup kapucıya söyledi” DK-123b:1

ok+çı+Ø

“ol kāfirün için atup birin yazmaz okçısı olur” DK-67a:5-6

zindān+cı+Ø

“hātūn gelüp zindāncıya kuyuyu açdurdı” DK-139a:8

+lık+

karavul+lık+Ø

“toķuz tümen gürcistān ağzına varup ķondı karavullık eyledi” DK-120a:12

2.1.11.4. Haberleşme

+cı+

muştı+cı+Ø

“yüñli ķoca ile yapağulu ķocayı oğuzıa muştucı gönderdi” DK-119a:4

2.1.11.5. Hayvancılık

+cı+

ılkı+cı+Ø

“gördi kim ılcıkcı kāfirler yond güderler” DK-133b:5

+t]maç+

şığır+[t]maç+lar¹⁷

“meger bir şıgırtmaçları varıdı” DK-144a:10

2.1.11.6. Müzik

+cı+

nakāra+cı+lar

“şurnācıları kıovdı naķāracıları kıovdı kimini döğdi kiminüñ başın yardı” DK-58a:1

şurnā+cı+lar

“şurnācıları kıovdı naķāracıları kıovdı kimini döğdi kiminüñ başın yardı” DK-58a:1

2.1.12. Meşguliyet

Buradaki örneklerde ekler, kelimelerin anlamlarını “kendi isteğiyle veya zorunlu olarak meşgul olma” durumları etrafında değiştirmiştir.

+Cı+

yol+cı+Ø

“şunda bir delü yigit yolcınun yolaķcınun çobanun çoluğun etmegin alur” DK-134b:11

yolaķ+çı+Ø

“şunda bir delü yigit yolcınun yolaķcınun çobanun çoluğun etmegin alur” DK-134b:11

+dıç+

şag+dıç+Ø

“iki ķardaş birbirine şagdıç oldılar” DK-137b:7

+lıK+

helāl+lıg+Ø

---

¹⁷ Eren (1999: 364) ve Gülensoy (2018: 625) şıgırtmaç kelimesinin ekleşmesinin şığır+maç olduğu şeklinde bir görüş birliğindedirler. [t] sesinin ise iç ünsüz türemesi sonucu ortaya çıktığını ifade etmişlerdir.

“eger seni hişardan aşağa uręanıla şalınduracak olurısam babağa anağa şağlığıla varacak olurısağ beni bunda gelüp helällięa alurmısın” DK-51a:8

ķonuk+lık+Ø

“ķalın oğuz beglerini hep oğıdılar odalarına getürdiler ağır ķonuklık eylediler” DK-42b:12-13

-saķ+

tut-saķ+Ø

“dirse hānun tutsaķ olduğından oğuz beglerinüğ haberi yok” DK-17a:4-5

-un+

oy-un+Ø

“anuğıla dağı oyunın oynasun” DK-94b:9

2.1.13. Nesne İsmi

-mur+

yağ-mur+Ø

“yel esdi yağmur yağdı” DK-105b:12

2.1.14. Ölçü İsmi

Bu alt fonksiyonda yapım eki görevli şekiller, kelimelerin anlamlarını “bir varlığın ağırlık, uzunluk, ebat vb. kavramlar açıısından ölçülmesinde kullanılan terim” bağlamında değiştirmişlerdir.

-(a/ı)m+

tut-am+Ø

“altmış tutam gönderüği ne öğersin murdar kāfir” DK-22b: 3

yar-ım+Ø

“bir torba şaman döşekli yarım kerpiç yaşadığı” DK-142b: 5-6

+un+

ar(1)ş+un+Ø

“ol kāfirünj altmış arşun kâmeti vardı” DK-103a:13

+lik+

derin+lig+Ø

“altı parmak derinliği zahm erişdürdi” DK-107a:13

+man+

bat+man+Ø

“her atanda on iki batman taş atardı” DK-30a:13

2.1.15. Renk İsmi

-ıl+

kız-ıl+Ø

“kızıl deve gördüğünde bozlaşduran” DK-24b: 13

2.1.16. Soyut Kavram

Soyut kavram yapmak için isim ve fiil köklerine sıkça başvurulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda sözcükler “varlıkları duyularla algılanamayan” yönünde bir anlam değişikliğine uğramışlardır.

2.1.16.1. Arz

Soyut kavram yapma üst fonksiyonun arz alt fonksiyonuna sahip olan ekler, “sunma, iletme, bildirme” kavramları etrafında anlam değişikliği yapmıştır.

-ar+

um-ar+Ø

“umarumdan yahşu umar olaydı” DK-6a:4

-Inç+

kağ-inç+Ø

“eger çoban ıla varacağ olur ısam kağın oğuz begleri benüm başum kağınç kağarlar”

DK-27a

sev-inç+Ø

“at ağızlu aruz koca evine çapar geldi, atasına basatun sevinç verdi” DK-119a:6

-(u)K+

buyur-uğ+Ø

“bayındır hāndan buyruğ böyledür hānum” DK-7b:11

dile-k+Ø¹⁸

“dilek ile bir oğul güc ile buldum” DK-14a:13

+lık+

muştı+lığ+Ø

“beyregün atasına anasına muştulığa çapar gétđi” DK-60b:3

+lük+

eyi+lük+ler

“kara başum sağığında eyilükler édem köpek saña” DK-25a:12

-z+

sö-z+Ø

“ve dağı néçe buna benzer söz söyledi” DK-3a:8

---

¹⁸ dilek: Clauson (1972: 498)'da kelimenin kökü dil+ şeklinde belirtilmiştir. +e- ve -k+ eklerinin art zamanlı yandaş birer yapım eki olduğu ifade edilebilir.

2.1.16.2. Hissiyat

Hissiyat alt fonksiyonuyla görevli ekler, eklendikleri kelimelerden “hislerle, sezilerle algılanabilen” kelimeler türetmişlerdir.

-gü+

sev-gü+Ø

“hân babamun güyegüsi, kadın anamun sevgüsi” DK-14a:2

+ınç+

şag+ınç+Ø

“şaglıgıla şaginçın, devletün aq artursın” DK-19b:1

+lik+

egsük+lig+Ø¹⁹

“bayındır hân benüm ne egskligüm gördi” DK-7b:12

şag+līg+Ø

“şaglıgıla şaginçın, devletün aq artursın” DK-19b:1

2.1.16.3. Tavır Tutum

Bu alt fonksiyonun icrasında görevli olan yapım ekleri, eklendikleri kelimelerin anlamlarını “kişilerin olaylar, durumlar karşısında sergiledikleri, takındıkları vaziyet” bağlamında değiştirmiştir.

+lik+

delü+lig+Ø

“bir eski deve çulı buldı, deldi boynına geçürdi, gendüyi delülige bırağdı” DK-55b:8

dost+līg+Ø

---

¹⁹ egsklik: Kelimenin kök halinin egkü- fiili olduğu ifade edilmiştir (Clouston, 1972: 116). Gülensoy (2018: 247) da aynı görüştedir. Ekleşmede (egkü-k+lik) yer alan -k+ ve +lik+ ekleri yandaş art zamanlı yapım ekleridir.

“men senüñ dostlığıñ duşmanlığıñ şınayu geldüm” DK-149a:1

düşman+lığ+Ø

“men senüñ dostlığıñ duşmanlığıñ şınayu geldüm” DK-149a:1

tekebbür+lik+Ø

“tekebbürlük eyleyeni tañrı sevmez” DK-3b:3

yağı+lığ+Ø

“andan şonra şart eylesün, bizüm élümüze yağılığa gelmeye” DK-139b:12

2.1.16.4. Zaman

Eserde tek örneğine rastladığımız bu alt fonksiyonda, kök anlamı sayı olan bir kelimenin yapım eki alarak anlamının değiştiği; yeni anlamının “öğle ile akşam arasındaki zaman dilimi” olduğu kaydedilmiştir.

+ndü+

iki+ndü+Ø

“ikindü vaqtı munı maña çevüresüz yéyem dedi” DK-115a:7

2.1.17. Sayı ismi

Burada “beşten sonra gelen sayı” anlamıyla karşımıza çıkan kelimenin kökü yapım eki almış; anlamı “elli dokuzdan sonra gelen sayı” olmuştur.

+mış+

alt(ı)+mış+Ø

“altmış tutam gönderüñi ne ögersin murdâr kâfir” DK-22b:3

2.1.18. Topluluk İsmi

Eserde topluluk ismi fonksiyonlu tek bir örnek karşımıza çıkmıştır. Bu örnekte de kelimenin kökü (biriktirmek), aldığı yapım ekiyle anlam değişikliğine uğramıştır. Yeni anlam “bir şeylerin birikmesiyle oluşan küme” şeklinde açıklanabilir.

-naķ+

yıg-naq+Ø

“oğuz begleri birin birin gelüp yıgnaq olmağa başladı” DK-7a:13

2.1.19. Unvan İsmi

Yapım ekinin bu alt fonksiyonu, “bir kişinin yapıp ettikleri sonucu toplum nezdinde kendisine atfedilen ad, san” yönünde bir anlam değişikliği yapmıştır

+lig+

bahādur+lig+Ø

“menüm erligüm bahādurligüm cılasunligüm yigitligüm rūma şāma gede çavlana” DK-79b:7

cılasun+lig+Ø

“menüm erligüm bahādurligüm cılasunligüm yigitligüm rūma şāma gede çavlana” DK-79b:7

er+lig+Ø

“menüm erligüm bahādurligüm cılasunligüm yigitligüm rūma şāma gede çavlana” DK-79b:7

yigit+lig+Ø

“menüm erligüm bahādurligüm cılasunligüm yigitligüm rūma şāma gede çavlana” DK-79b:7

2.1.20. Uzun İsmi

Uzun ismi alt fonksiyonuna sahip ek şekilleri, kelimelerin anlamlarını değiştirmiş ve bu değişim sonucu ortaya çıkan anlam “vücudumuzun parçalarından her biri (göz kapağı vb.)” şeklinde olmuştur.

-aq+

kap-ağ+lar²⁰

“kapağların kaldurup yüzüme bakdı” DK-105b:6

-cek+

em-ceg+Ø

“oğlanuñ anası emcegin bir şıkdı südi gelmedi” DK-16b:1

-geç+

yüz-geç+ler

“şağa şola çırpındı urur yüzgeçleri” DK-141b:2

+k+

yumru+ğ+Ø

“oğlan yumruğıyla boğanuñ alnına kıya tutup çaldı” DK-10a:8

2.1.21. Yer İsmi

Yapım ekinin bu alt fonksiyonunda kelime kökleri aldıkları eklerle anlam değişikliğine uğrayarak; “mekan, mahal, bölge, kısım” kavram alanları etrafında yeni anlam kazanmışlardır.

-(i)D+

aş-it+Ø

“kara tağa yetdügünde aşit vérsün” DK-119a:11

ayır-d+Ø

“altı yol ayırdına çadır dikem” DK-132b:10

géc-it+Ø

---

²⁰ Clauson (1972: 583), kapağ kelimesini bir “kap-“ *örtmek*’ kelimesiyle ilişkilendirmiştir. Gülensoy (2018: 365) da bu görüşü destekler nitelikte ifadelerle yer vermiştir.

“kara ölüm geldüğünde geçit vérsün” DK-19b:1

+ır+

çay+ır+lar

“şovuk şovuk şular çayırlar çemenler selcan hatun bu yeri görklü gördi begendi” DK-97b:3-4

-(a)K+

otla-ğ+lar

“gètdükde yérün otlağların geyik bilür” DK-4b:2

yat-ağ+Ø

“begler bindiler aşlan yatağı üzerine geldiler” DK-109a:2

yayla-ğ+Ø

“karşu yatan kara tağlar saña yaylağ olsun” DK-61a:1

+lık+

karıp+lığ+Ø

“karıplığa gelen yaturmı olur” DK-135b:5

orta+lığ+Ø

“ağzı büyük humreler ortalığa şalınmışdı” DK-63a:13

-men+

degir-men+Ø

“n' eyleyeyim, bu yıkılacak évde un yok, elek yok, deve degirmenden gelmedi” DK-6b:8

-ük+

del-üg+Ø

“yémegini şuyunu degirmen taşu delüğinden vérürler-idi” DK-139a:6

2.1.22. Yiyecek İsmi

Yeme, içme, ikram etme gibi kavramların eserde sıkça yer alması; yiyecek ismi alt fonksiyonunun icrasına neden ihtiyaç duyulduğunun göstergesidir. Burada farklı anlamlara sahip eylemler, yiyecek ismi alt fonksiyonunu icra eden ekleri alarak anlam değişikliğine uğramışlardır.

-d+

yoğur-d+Ø

“bir güvlek yoğurd gözler” DK-5b:13

-ma+

ķavur-ma+Ø

“mere varuñ, ķazanuñ oğlı uruzı tartuñ, ķengele aşuñ, ķıyma ķıyma ağ etinden ķeküñ, ķara ķavurma pişürüp kırķ beg ķızına iletün” DK-28a:2

ķıy-ma+Ø

“mere varuñ, ķazanuñ oğlı uruzı tartuñ, ķengele aşuñ, ķıyma ķıyma ağ etinden ķeküñ, ķara ķavurma pişürüp kırķ beg ķızına iletün” DK-28a:2

-maç+

bazla-maç+Ø

“elin yüzün yumadın toķuz bazlamaç ilen bir güvlek yoğurd gözler” DK-5b:12

-mek+

yé-meg+Ø

“yémegini şuyunu degirmen taşu delüğinden vérürler idi” DK-139a: 5-6

2.1.23. Yön İsmi

Burada yer alan örneklerde kelimelerin anlamı “istikamet, cihet” bağlamları etrafında değişikliğe uğramıştır.

+ArU/I+

aḡ+aru+Ø

“élin götine urur yönin aḡaru şağrısın erine dönderür” DK-6b:9

iç+erü+Ø

“geldi içerü basaḡ girdi” DK-112b:4

il+erü+Ø

“ilerü yatan denizi dildüm geçdüm” DK-105a:13

taş+arı+Ø

“hemān beni ḡapudan taşarı eyle” DK-46a:10

yok+aru+Ø

“yoḡarudan aḡaḡa kāfir oḡlanı ḡatı urdı” DK-127a:8-9

-e+

öt-e+Ø²¹

“dedem ḡorḡud öteden beri geldi” DK-43b:1

2.2.Yapım Eklerinde Şekiller

Bu bölümde Dede Korkut Hikâyeleri’nde yapım eki görevinde yer alan üst şekiller alfabetik bir şekilde listelenmiş ve bu şekillerin icra ettiği üst/alt fonksiyonlara birer örnekle yer verilmiştir.

---

²¹ Clauson (1972: 39) ve Gülensoy (2018:548) öte kelimesinin öt- “geçmek” kelimesiyle ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir.

2.2.1. +A-

Hareket

oyun+a-Ø

“anuñıla dañı oyunın oynasun” DK-94b:9

2.2.2. -an+

Canlı İsmi – Hayvan İsmi

toğ-an+Ø

“mere yöri toğan kuş oluban uçayın mı” DK-100a:6

Eşya İsmi

kałk-an+Ø

“oğlan kałkanını gürze karşı tutdı” DK-127a:8

2.2.3. -ar+

Soyut Kavram

um-ar+Ø

“umarumdan yahşı umar olayıdı” DK-6a:4

2.2.4. +ArU+

Yön İsmi

yok+aru+Ø

“yoqarudan aşığa kâfir oğlanı qatı urdı” DK-127a:8-9

2.2.5. +aş-

Hareket

yan+aş-Ø

“yanaşup yola girende ara buğur grklı” DK-5a:13

2.2.6. +CAK+

Kcltme

topu(k)+ağ+∅

“ağır buağu topuağın dger” DK-75a: 12

Eşya İsmi-Giyim Eşyası

diz+cek+∅

“geyimin geydi dizcek arucağ bağlandı” DK-132b:2

Uzuv İsmi

em-ceğ+∅

“oğlanuğ anası emceğin bir şıdı sdi gelmedi” DK-16b:1

2.2.7. +CI+

Meşguliyet

yol+cı+∅

“şunda bir del yigit yolcınuğ yolacınuğ obanuğ oluğun etmegın alur” DK-134b:11

Meslek İsmi

apu+cı+∅

“aravaş ıup apucıya syledi” DK-123b:1

2.2.8. +cUGAz+

Kcltme

gz+cğez+∅

“mere şaalcuğı ağca oca gzcğezi nqe oca mere ne heybetl ocasın”DK-80b:13

2.2.9. +CUK+

Küçültme

depe+cük+Ø

“kül depecük olmaz” DK-3b:6

2.2.10. -(i)D+

Canlı İsmi-Hayvan İsmi

bin-it+Ø

“şehbâz atlarum saña binit olsun” DK- 61a:2-3

Yer İsmi

géc-it+Ø

“kara ölüm geldüğünde geçit vérsün” DK-19b:1

Yiyecek İsmi

yoğur-d+Ø

“bir güvlek yoğurd gözler” DK-5b:13

2.2.11. +da-

Hareket

bağ+da-Ø

“bağdadı arhası üzerine yére urdı” DK-42a:1

2.2.12. +daş+

Akrabalık Yakınlık İsmi

qarın+daş+Ø

“bilürmisin qarındaşum qara göne düşümde ne görindi” DK-23a: 12

2.2.13. +dıç+

Meşguliyet

şag+dıç+Ø

“iki kardaş birbirine şagdıç oldılar” DK-137b:7

2.2.14. -e+

Yön İsmi

öt-e+Ø

“dedem qorqud öteden beri geldi” DK-43b:1

2.2.15. -ele-

Hareket

dep-ele-Ø

“oqluñ depegözi depeledi” DK-119a:7

2.2.16. -geç+

Uzuv İsmi

yüz-geç+ler

“şağa şola çırpındı urur yüzgeçleri” DK-141b:2

2.2.17. -gü+

Soyut Kavram

sev-gü+Ø

“hân babamuñ güyegüsi, kadın anamuñ sevgüsi” DK-14a:2

2.2.18. -ğuç+

Eşya İsmi-Savaş Eşyası

çatla-ğuç+Ø

“çobanun üç yaşar țana derisinden şapanınun ayasıydı üç keçi tüyinden şapanınun kollarıydı bir keçi tüyünden çatlağuçıydı her atanda on iki batman taş atardı” DK-30a:12

2.2.19. +ık-

Algısal Bilişsel Fiil

ac+ık-ma-

“mere çoban ıarnun acıkmamış iken gözün ıararmamış iken bu ağacı ıoparı gör” DK-27a:5

2.2.20. -ıl+

Renk İsmi

kıız-ıl+Ø

“kıızıl deve gördüğünde bozlaşduran” DK-24b:13

2.2.21. +ınç+

Soyut Kavram - Hissiyat

şag+ınç+Ø

“şagılıla şaginçin, devletün aı artursın” DK-19b:1

2.2.22. -Inç+

Soyut Kavram - Arz

ıak-ınç+Ø

“eger çoban ıla varacaı olur ısam ıalın oğuz begleri benüm başum ıakinç ıaıarlar” DK- 27a:2

Soyut Kavram - Hissiyat

sev-inç+Ø

“at ağızlu aruz kıoca evine çapar geldi, atasına basatun sevinç verdi” DK-119a:6

2.2.23. +ır+

Yer İsmi

çay+ır+lar

“şovuk şovuk şular çayırlar çemenler selcan hatun bu yeri görklü gördi begendi” DK-97b:3-4

2.2.24. +k+

Uzuv İsmi

yumru+ğ+ø

“oğlan yumruğıyla boğanun alnına kıya tutup çaldı” DK-10a:8

2.2.25. -(A/U)K+

Soyut Kavram - Arz

dile-k+ø

“dilek ile bir oğul güc ile buldum” DK-14a:13

Eşya İsmi – Araç İsmi

taaya-k+ø

“bir tama direk ururlar ol tama taaya olur” DK-10b:1

Eşya İsmi - Giyim Eşyası

şar-uk+ø

“kaba şaruğ götürdi, yere çaldı” DK-50b:3

Eşya İsmi - Mutfak Eşyası

ele-k+ø

“n’ eyleyeyim bu yıkılacak évde un yok elek yok deve degirmenden gelmedi” DK-6b:8

Yer İsmi

otla-ķ+lar

“gétdükde yérün otlaķların geyik bilür” DK-4b:2

Uzuv İsmi

ķapa-ķ+lar

“ķapaķların ķaldurup yüzüme baķdı” DK-105b:6

2.2.26. +(e)l-

Hareket

yön+el-Ø-

“alubanı kāfir éllerine yönelelüm” DK-16b:13

İşlem Fiili

yüce+1-Ø-

“yüceldi āhır” DK-60b:4

2.2.27. +IA-

Algısal Bilişsel Fiil

göz+1e-Ø-

“atına mahmüz urdı bir yüksek yere çıķdı gözledi” DK-99b:4

Hareket

bağ+1a-Ø-

“oğlanuñ üzerine düşdiler tıtdılar ķarusından ağ ellerin bağladılar” DK-69a:2-3

İletişim Bildiren Fiil

haber+le-ş-ø-

“kazan beg burada yurd ılan haberleşmiş görelüm hânım ne haberleşmiş” DK-24a:5

İşlem Durum Fiili

yaş+la-ø-

“on altı yaş yaşladuñ” DK-64b:3

2.2.28. +IİK+

Eşya İsmi – Araç İsmi

harç+lık+ø

“saña harçlık olsun” DK-30b:11

Eşya İsmi– Giyim Eşyası

gece+lik+ø

“başumuzdan géceligümüz alduğı yok” DK-24a:13

Makam İsmi

beg+lik+ø

“dedem qorqut gelsün bu oğlana ad qosun bilesince alup babasına varsun babasından oğlana beglik istesün taht al[1] vérsün” DK-10b: 8

Meslek İsmi

qaravul+lık+ø

“toquz tümen gürcistân ağızına varup qondı qaravullıq eyledi” DK-120a:12

Meşguliyet

konuq+lık+ø

“kalın oğuz beglerini hep oğıldılar odalarına getürdiler ağır konuklık eylediler” DK-42b:12-13

Ölçü İsmi

derin+lig+Ø

“altı parmak derinligi zaħm érişdürdi” DK-107a:13

Soyut Kavram– Hissiyat

şag+lıg+Ø

“şaglıgıla şaginçın, devletün aħ artursın” DK-19b:1

Soyut Kavram – Tavır Tutum

yağı+lıg+Ø

“andan şonra şart eylesün, bizüm élümüze yağılığa gelmeye” DK-139b:12

Unvan İsmi

yigit+lig+Ø

“menüm erligüm bahādurligüm cılasunligüm yigitligüm rūma şama gede çavlana” DK-79b:7

Yer İsmi

orta+lıg+Ø

“ağzı büyük ħumreler ortalığa şalınmış-ıdı” DK-63a:13

2.2.29. +lük+

Eşya İsmi – Araç İsmi

gün+lüg+Ø

“şāmī günlügi yéryüzine dikdürmişidi” DK-7a:2

Soyut Kavram - Arz

eyi+lük+ler

“dégil baña, kara başum şağlığında eyilükler édem köpek saña” DK-25a:12

2.2.30. -(a/i)m+

Eşya İsmi - Giyim Eşyası

gey-im+Ø

“geyimini keçimini toğradı” DK-107a:12

Ölçü İsmi

tut-am+Ø

“altmış tutam gönderüñi ne ögersin murdar kâfir” DK-22b: 3

2.2.31. -ma+

Yiyecek İsmi

ķavur-ma+Ø

“mere varuñ, ķazanuñ oğlı uruzı tartuñ, çengele aşuñ, ķıyma ķıyma ağ etinden çeküñ,
kara ķavurma pişürüp kırķ beg ķızına iletün” DK-28a:2

2.2.32. -maç+

Yiyecek İsmi

bazla-maç+Ø

“elin yüzün yumadın toķuz bazlamaç ilen bir güvlek yoğurd gözler” DK-5b:12

2.2.33. +[t]maç+

Meslek İsmi-Hayvancılık

şığır+[t]maç+lar

“meger bir şığırtmaçları varıdı” DK-144a:10

2.2.34. -mAK+

Eşya İsmi– Alet İsmi

çağ-mak+Ø

“çağmak çağup od yakdı” DK-23a:5

Yiyecek İsmi

yé-meg+Ø

“yémegini şuyunu degirmen taşu delüğinden vérürler idi” DK-139a: 5-6

2.2.35. +man+

Ölçü İsmi

bat+man+Ø

“her atanda on iki batman taş atardı” DK-30a:13

2.2.36. -mAn+

Eşya İsmi – Giyim Eşyası

şoğ-man+Ø

“şoğmanı tolu kan oldı” DK-107b:1

Yer İsmi

degir-men+Ø

“n' eyleyeyim, bu yıkılacak évde un yok, elek yok, deve degirmenden gelmedi” DK-6b:8

2.2.37. +mış+

Sayı ismi

alt(ı)+mış+Ø

“altmış tutam gönderünji ne ögersin murdâr kâfir” DK-22b:3

2.2.38. -mur+

Nesne İsmi

yağ-mur+Ø

“yé1 esdi yağmur yağdı” DK-105b: 12

2.2.39. -nAK+

Topluluk İsmi

yığ-naķ+Ø

“oğuz begleri birin birin gelüp yığnaķ olmağa başladı” DK-7a:13

Eşya İsmi

deg-neg+Ø

“kızılcuķ degnegümce gelmez maņa” DK-22b: 4

2.2.40. +ndü+

Soyut Kavram – Zaman

iki+ndü+Ø

“ikindü vaķtı munı maņa çevüresüz yéyem dedi” DK-115a:7

2.2.41. +(A/U)r-

İşlem Durum Fiili

ķara+r-ma-

“mere çoban ķarnun acıķmamıř iken gözün ķararmamıř iken bu ağacı ķoparı gör” DK-27a:5

İletişim Bildiren Fiil

év+er-Ø

“oğlı olan évermiř kıızı olan göçürmiş” DK-42a:10-11

2.2.42. -saḳ+

Meşguliyet

tut-saḳ+Ø

“dirse ḥān tutsaḳ oldı geder” DK-17a:4

2.2.43. -(ḥ)u+

Duyum İsmi

ḳoḥ-u+lar

“yedi dere ḳoḥuların dilkü bilür” DK-4b:4

2.2.44. +un+

Ölçü İsmi

ar(1)ṣ+un+Ø

“ol ḳāfirüḡ altmış arṣun ḳāmeti varıdı” DK-103a:13

2.2.45. -un+

Meşguliyet

oy-un+Ø

“anuḡıla daḡı oyunın oynasun” DK-94b:9

2.2.46. -z+

Soyut Kavram - Arz

sö-z+Ø

“ve daḡı néçe buna benzer söz söyledi” DK-3a:8

EKLER DİZİNİ

+A-	16, 23, 38
-an+	12, 16, 39
-ar+	30, 39
+ArU+	38, 39
+aş-	11, 39
+CAK+	14, 15, 25, 35, 40
+CI+	26, 27, 28, 40
+cUGAz+	24, 40
+CUK+	12, 24, 25, 40
-(İ)D+	12, 35, 37, 41
+da-	17, 41
+daş+	10, 41
+dış+	28, 41
-e+	38, 42
-ele-	17, 42
-geç+	35, 42
-gü+	32, 42
-guç+	16, 42
+ık-	16, 43
-ıl+	30, 43
+ınç+	32, 43
-Inç+	31, 43
+ır+	36, 44
+k+	35, 44
-(A/U)K+	14, 15, 31, 34, 36, 44, 45
+(e)l-	17, 23, 45
+lA-	11, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 45, 46
+lIK+	13, 15, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 36, 46, 47
+lük+	13, 31, 47
-(a/I)m+	15, 29, 48
-ma+	37, 48
-maç+	37, 48
+ [t]maç+	27, 48
-mAK+	13, 37, 48
+man+	30, 49
-mAn+	14, 36, 49
+miş+	32, 49
-mur+	29, 49
-nAK+	14, 33, 50
+ndü+	32, 50
+(A/U)r-	21, 23, 50

-sağ+	29, 50
-(h)u+	12, 51
+un+	30, 51
-un+	29, 51
-z+	31, 51

SONUÇ

1. Dede Korkut Hikâyeleri'nde, yapım eki kategorisine ait yirmi üç (23) tane üst fonksiyon tespit edilmiştir. Bunlar: *akrabalık yakınlık ismi, algısal bilişsel fiil, canlı ismi, duyum ismi, eşya ismi, hareket, iletişim bildiren fiil, işlem durum fiili, küçültme, makam ismi, meslek ismi, meşguliyet, nesne ismi, ölçü ismi, renk ismi, sayı ismi, soyut kavram, topluluk ismi, unvan ismi, uzuv ismi, yer ismi, yiyecek ismi, yön ismi.*
2. Dede Korkut Hikâyeleri'nde en fazla alt fonksiyonu olan üst fonksiyonlar meslek ismi, eşya ismi ve soyut kavram fonksiyonlarıdır. Meslek ismi fonksiyonu altında altı (6) alt fonksiyon belirlenmiştir: *avlanma, eğitim, güvenlik, haberleşme, hayvancılık, müzik.* Eşya ismi fonksiyonu altında beş (5) alt fonksiyon tespit edilmiştir: *alet ismi, araç ismi, giyim eşyası, mutfak eşyası, savaş eşyası.* Soyut kavram fonksiyonu altında da dört (4) alt fonksiyon tespit edilmiştir: *arz, hissiyat, tavır tutum, zaman.* Diğer fonksiyonlardan *canlı ismi* ise iki (2) alt fonksiyon (*bitki ismi, hayvan ismi*) içermektedir.
3. Eşya ismi fonksiyonunun diğer fonksiyonlara oranla alt fonksiyon açısından daha zengin olması, eserdeki olayların geçtiği yerlerin değişkenlik göstermesi ve hikâye kahramanlarının göçebe bir hayat sürmeleriyle ilişkilendirilebilir.
4. Eserde kullanım sıklığı en fazla olan fonksiyon *hareket*, kullanım sıklığı en az olan fonksiyonlar ise *renk ismi, duyum ismi, nesne ismi, sayı ismi, topluluk ismi* olarak tespit edilmiştir.
5. Hareket fonksiyonunun kullanım sıklığının sebebi Dede Korkut Hikâyeleri'nde anlatılanların iç mücadele, savaş vb. kavramlar etrafında şekillenmesiyle ilişkilendirilebilir.
6. Eserde, yapım eki fonksiyonuna sahip kırk altı (46) ek şekli tespit edilmiştir. Bunlar, *+A-, -an+, -ar+, +Aru+, +aş+, +CAK+, +CI+, +cUGAz+, +cUK+, -(İ)D+, +da-, +daş+, +dıç+, -e+, -ele-, -geç+, -gü+, -guç+, -il+, +ınç+, -Inç+, +ır+, +ık-, +k+, -(A/U)K+, +(e)l-, +IA-, +IİK+, +lük+, -(a/i)m+, -ma+, -maç+, +[t]maç+, -mAk+, +man+, -mAn+, +mış+, -mur+, -nAK+, +ndü+, +(A/U)r-, -sağ+, -(h)u+, +un+, -un+, -z+* şekilleri olarak sıralanabilir.
7. Yapım eki fonksiyonlu şekiller arasında en çok kullanılan *+IA-* şeklidir. Bu üst şekil *algısal bilişsel fiil, hareket, iletişim bildiren fiil, işlem durum fiili* fonksiyonlarının

icrasında kullanılmıştır. Çok kullanılan bir diğer üst şekli *+IIK* ise *eşya ismi, makam ismi, meslek ismi, meşguliyet, ölçü ismi, soyut isim, yer ismi ve unvan ismi* olmak üzere sekiz (8) tane üst fonksiyonun icrasında karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca *-(A/U)K* şekli de *soyut kavram, eşya ismi, yer ismi yapma, uzuv ismi* üst fonksiyonlarıyla kullanılmıştır.

8. Yapım eki fonksiyonlu şekillerden yirmi üç (24) tanesi isim kökündeki sözcüklere; yirmi üç (22) tanesi ise fiil kökündeki sözcüklere eklenmiştir.
9. Eserde gerek alıntı sözcüklere gerekse Türkçe sözcüklere çeşitli şekil ve fonksiyondaki yapım eklerinin eklenmesi; o dönemde yaşayan insanların çeşitli nedenlerle yeni kelimelere ihtiyaç duymalarının bir sonucu olarak gösterilebilir.
10. Dede Korkut Hikâyeleri'nin yapım ekleri açısından incelenmesi, eserde yapım ekiyle görevli fonksiyonların ve şekillerin dil bilgisi açısından zenginlik, çeşitlilik içerdiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bir çalışma olarak; Türk diline ait daha fazla eserin yapım ekleri bakımından incelenmesiyle bahsi geçen ek türünün fonksiyon ve şekil özellikleri, geniş ve kapsamlı bir çerçeve içerisinde sunulabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Banguoğlu, Tahsin. (2015). *Türkçenin Grameri*. TDK Yayınları, Ankara.
- Clauson, Sir Gerhard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press., Londra.
- Eker, Süer. (2005). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları, Ankara.
- Emre, Ahmet Cevat. (1945). *Türk Dilbilgisi*. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- Eren, Hasan. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Ergin, Muharrem. (1990). *Üniversiteler İçin Türk Dili*. Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul.
- Ergin, Muharrem. (2016). *Dede Korkut Kitabı 1-2*. TDK Yayınları, Ankara.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki. (2017). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. Say Yayınları, İstanbul.
- Gencan, Tahir Nejat. (1979). *Dilbilgisi*. TDK Yayınları, Ankara.
- Gökyay, Orhan Şaik. (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*. Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Gülensoy, Tuncer. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Gülsevin, Gürer. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. TDK Yayınları, Ankara.
- Hatipoğlu, Vecihe. (1981). *Türkçenin Ekleri*. TDK Yayınları, Ankara.
- İmer, Kamile; Kocaman, Ahmet; Özsoy, A. Sumru. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Kaçalin, Mustafa. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. TDK Yayınları, Ankara.
- Karaağaç, Günay. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. TDK Yayınları, Ankara.

- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Giriş, Notlar I. C.* TDK Yayınları, Ankara.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin II. C.* TDK Yayınları, Ankara.
- Uzun, Nadir Engin. (2006). *Biçimbilim Temel Kavramlar*. Papatya Yayıncılık-Eğitim, İstanbul.
- Vardar, Berke. (2002). *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual, İstanbul.
- Zülfikar, Hamza. (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. TDK Yayınları, Ankara.

Sürelî Yayınlar

Delice, H. İbrahim. (2000). “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 24, s. 221-235, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Turan, Zikri. (2018) “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”. *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, s. 35, s. 97-110, Ankara.

Diğer Yayınlar

- Başdaş, Cahit. (2011). “Türkçede Eklerin Hiyerarşisi Ve Ara Ekler”, Muğla Seminerler.
- Daşdemir, Muharrem. (2000). “Dedem Korkut Kitabı'nın Söz Dizimi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum.
- Gülsevin, Gürer. (2004). “Türkçede Sıra Dışı Ekler Ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine”. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, s. 1267-1283, Ankara: TDK Yayınları
- Topçu, Çiğdem. (2015). “Yap-(Im) ve Yap-(Im) İle İlişkilendirilen İfadelerin Dil Bilgisindeki Yeri”. 10. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Ankara.

EK

-A-

‘ āşıkla-	: aşık olmak, gönlünü kaptırmak
‘ azīzle-	: değer vermek
acıq-	: acıkmak
ağar-	: beyazlamak
ağırla-	: ikramda bulunmak
aķıncı	: akın yapan kişi
altmış	: altmış
anaru	: öte, öteye
arşın	: uzunluk birimi
aşıt	: aşılacak yol
atla-	: ata binmek
avcı	: avcı
avla-	: avlamak
ayırd	: yol ayrımı
azla-	: azımsamak

-B-

bağda-	: sarılıp bağlamak
bağışla-	: vermek, hediye etmek
bağla-	: bağlamak
bahādurluq	: yiğitlik
bañla-	: ezan okumak
batman	: ağırlık birimi
bazlamaç	: bazlama

beglik	: beylik
berki-	: sağlamaştırma
bésle-	: beslemek
binit	: binek hayvanı
boğazla-	: hayvan kesmek
boyla-	: boyunu övmek
boyunçuq	: boyuncuk
buyruq	: buyruk, istek

-C-

cāsūsla-	: ihbar etmek
cılasunluq	: savaşçılık
ciğercik	: ciğercik

-Ç-

çaqmaq	: ateş yakmaya yarayan alet.
çatlağuç	: sapanın şaklayan kısmı
çavla-	: ün kazanmak, meşhur olmak
çayır	: çayır

-D-

degirmen	: değirmen
degnek	: değnek
delük	: delik
delülik	: delilik

depecük	: tepecik	gözcü	: gözcü
depele-	: öldürmek	gözcügez	: gözceğiz
derecük	: derecik	gözle-	: göz gezdirmek
derinlik	: derinlik	günlük	: gölgelik, güneşlik
dilek	: dilek	gürle-	: gürlemek
dişle-	: ısırarak	-H-	
dizcek	: dizlik, dize sarılan kılıf	haberle-	: haber vermek
dostluk	: dostluk	hakla-	: öldürmek
döşek	: döşek	hanlık	: hanlık
dünlük	: çadır penceresi	harçlık	: ihtiyaçlar için ayrılmış para
düşmanlık	: düşmanlık		
-E-		helâlla-	: hakkını vermek
edebile-	: utanmak, çekinmek	helâllik	: erkeğin kadını nikahına alması
egsüklük	: eksiklik	horla-	: hor görmek
elek	: elek	-I-	
emcek	: meme, göğüs	ılkıcı	: at çobanı
erlig	: yiğitlik	-İ-	
éver-	: evlendirmek	içerü	: içeri
eyerle-	: eyerlemek	ikindü	: ikinci vakti
eyilük	: iyilik	ilerü	: ileri
-G-		işle-	: iş yapmak, çalışmak
gecelik	: gecelik	-K-	
géçit	: geçit	kaşınç	: başa kakılan şey
geyim	: zırh	kaşemci	: yazıcı
gezle-	: okun gezini kirişe		
takmak			
göger-	: yeşermek		

kalқан : silahlara karşı
kullanılan korumalık

kamçıla- : kamçılamaq

kanat- : kanatmaq

kapak : göz kapağı

kapucı : kapıcı

karar- : kararmaq

karavullıq : gözcülük

kardeşcuq : kardeşcik

karındaş : kardeş

karıplıq : gurbet

karşula- : karşılamak

karucaq : bileğe sarılan kılıf

karuncuq : karıncık

katlan- : dayanmaq, sabretmek

kavurma : kavurma

keçim : zırh

kılıçla- : kılıçla vurmaq

kıyma : kıyma

kızcuqaz : kızcağız

kızıl : kızıl, kırmızı

kızılcuq : kırmızı meyve veren bir
tür ağaç

koğu : koku

konuqla- : ağırlamaq, konuk etmek

konuqlıq : misafirlik

kovla- : dedikodu yapmak

köpükle- : köpürtmek

kucakla- : sarılmak, kucaklamak

kuşla- : kuş ile avlanmaq

kuzucaq : kuzucuk

-M-

Muştucu : müjdecı

muştula- : müjde vermek

muştulıq : müjde getiren kişiye
verilen hediye

mühürle- : kapatmaq

-N-

naqāracı : davulcu

-O-

oqlancuq : küçük erkek çocuk

oqla- : okla vurmaq

oqcugaz : okcağız

oqcı : okcu

ortalıq : ortalık

otlaq : otlak

oyna- : oynamaq

-Ö-

ökçele- : mahmuzlamak

öte : öte

öyüncük	: öğüncük	tağla-	: dağlamak
-P-		tayak	: direk
pārele-	: parçalamak	toğan	: doğan (avcı kuş)
-S-		topuçak	: topukçuk
sağdıç	: sağdıç	toyla-	: ziyafet vermek
sağınç	: ruh sağlığı	tutam	: uzunluk ölçüsü olarak el ayası genişliği
sağlık	: sağlık	tutsak	: esir
sağalcuk	: sakalcık	-U-	
şaruk	: sarık	umar	: beklenti
sevgü	: sevgi	uyhu	: uyku
sevinç	: müjde	-Y-	
şığırtmac	: sığır çobanı	yağılık	: düşmanlık
sızıla-	: sızlamak	yağla-	: yağlamak
şinirle-	: avı ayağından vurmak	yağmala-	: yağmalamak
şoğman	: çizme	yağmur	: yağmur
şoyla-	: soyunu övmek	yanaş-	: yanaşmak
söyle-	: demek, söylemek	yangula-	: yankılanmak
söz	: söz	yarala-	: yaralanmak
şurnācı	: zurnacı	yarım	: yarım
-Ş-		yaşa-	: yaşamak
şāhinci	: şahinci	yaşla-	: yaş almak
şorla-	: fişkırmak, akmak	yaşmağla-	: başını örtmek
-T-		yatak	: 1.yatak 2. yuva
taḥsīnle-	: kutlamak, tebrik etmek	yaylak	: yayla
taşarı	: dışarı		
tekebbürlik	: kibirlilik		

yémek	: yemek	yumruğ	: yumruk
yığnağ	: yığınak	yumurla-	: toparlamak
yigitlik	: yiğitlik	yuvala-	: yuvarlanmak
yoğurd	: yoğurt	yücel-	: yükselmek
yoğaru	: yukarı	yükle-	: yüklemek
yolağçı	: yolcu	yüklet	: yük hayvanı
yolcu	: yolcu	yüzgeç	: yüzgeç
yoldaş	: yol arkadaşı, dost	-Z-	
yönel-	: yönelmek	zindāncı	: zindancı

ÖZGEÇMİŞ

Emine Topkaya 03.02.1993 tarihinde Kars ilinin Akyaka ilçesinde dünyaya geldi. İlkokul öğrenimini Mehmet Akif İlköğretim Okulu'nda, orta öğrenimini İbn-i Sina Ortaokulu'nda, lise öğrenimini ise 19 Mayıs Lisesi'nde tamamladı. 2016 yılında Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. Halen yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.